

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ**

ГОЛІКОВА НАТАЛІЯ СЕРГІЇВНА

УДК 811.161.2'42

**ХУДОЖНІЙ ДИСКУРС П. А. ЗАГРЕБЕЛЬНОГО:
ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ І ПРАГМАСТИЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТИ**

Спеціальність 10.02.01 – українська мова

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора філологічних наук

Київ – 2019

Дисертація є рукописом.

Роботу виконано на кафедрі української мови Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Науковий консультант – доктор філологічних наук, професор
Попова Ірина Степанівна,
Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара,
професор кафедри української мови,
декан факультету української
й іноземної філології та мистецтвознавства.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Бобух Надія Миколаївна,
Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»,
завідувач кафедри української та іноземних мов;

доктор філологічних наук, професор
Колоїз Жанна Василівна,
Криворізький державний педагогічний
університет,
завідувач кафедри української мови;

доктор філологічних наук, професор
Маленко Олена Олегівна,
Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди,
завідувач кафедри українознавства
і лінгводидактики.

Захист відбудеться 16 квітня 2019 року о 10 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.173.01 Інституту української мови НАН України (01001, м. Київ, вул. Грушевського, 4).

Із дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні, Інституту української мови НАН України (01001, м. Київ, вул. Грушевського, 4) та на офіційному сайті Інституту української мови НАН України (<http://www1.nas.gov.ua/INSTITUTES/IUM/Pages/default.aspx>).

Автореферат розіслано ____ березня 2019 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат філологічних наук

Л. В. Туровська

Підписано до друку 27.02.2019. Формат 60x84/16
Папір друкарський. Друк цифровий.
Гарнітура Times New Roman Cyr. Ум. друк. арк. 2,33.
Тираж – 100 прим. Зам. № 85.

Видавництво ПП «Ліра ЛТД»,
49107, м. Дніпро, вул. Наукова, 5.
Свідectво про внесення до Держреєстру
ДК № 6042 від 26.02.2018.

peripheral zone of the analyzed logical-semantic unit includes several cognitive micro-fields which represent semantic-associative convergence ("cultural and educational center" – "homonymous code", "homonymous code" – "biomorphic code") or the opposition ("industrial center" – "cultural and educational center", "industrial center" – "biomorphic code").

The main theoretical outcomes and practical results of the research are represented in the reports given in the International Scientific Readings, 18 International and 5 Ukrainian Scientific and Scientific-Practical Conferences. The results of the study are set out in 42 author's printed works, among which there is a monography "The language of artistic prose of P. Zagrebelny: from the word to the concept" (Dnipro, 2018. 432 p. 25.11 pp.), 25 articles in professional scientific editions of Ukraine, 7 issues in foreign publications, 9 in collections of scientific works and materials of conference.

Key words: artistic discourse, stylistics, occasionalism, potential word, literary and artistic anthroponym, occasional combination of words, intertextem, individual-language picture of the world, concept, conceptema, cognitive code.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

У мовознавстві ХХІ ст., орієнтованому на теорію антропоцентризму, спостерігаємо поглиблений інтерес до вивчення концептуалізації та категоризації реалій дійсності в індивідуально-мовній картині світу (ІМКС) і в конкретному художньому дискурсі. Дослідження мови письменників як об'єкта інтегрованої лінгвостилістики завдяки застосуванню нових методів аналізу художнього тексту, новим підходам до інтерпретації мовних явищ дає змогу унаочнити новації художників слова в національній лінгвокультурі, виявити характер функціонування художньо-естетичної стильової норми української мови в ХХ – на початку ХХІ ст.

Проза Павла Архиповича Загребельного – знакова сторінка в історії української літератури, культури загалом, національної літературної мови, її багатогранного художнього стилю. Його творчу спадщину – романи, повісті, оповідання, п'єси, кіносценарії, статті, рецензії – понад півстоліття глибоко вивчають літературознавці, критики, письменники, зокрема В. Г. Дончик, М. Г. Жулинський, Н. В. Зборовська, М. М. Льницький, Ю. М. Мушкетик, С. М. Нестерук, Н. Д. Санакоєва, О. О. Сизоненко, В. Ю. Сікорська, М. Ф. Слабошпицький, В. В. Фашенко, Н. Д. Чухонцева, С. М. Шаховський, А. Г. Шпиталь, інші дослідники, які вже досить чітко окреслили «колективний портрет письменника» в історії української літератури.

Колоритні виразально-зображальні засоби ідіостилю прозаїка – це не лише феномен індивідуальної мовотворчості, а й невичерпне джерело збагачення літературної мови. На теренах лінгвостилістики художні твори П. Загребельного донедавна студіювали науковці, у працях яких переважно з'ясовано особливості функціонування різних мовних одиниць у тих чи тих романах письменника (В. М. Білоноженко, Н. М. Бобух, Л. В. Бублейник, А. І. Вегеш, І. С. Гнатюк, Л. В. Голоюх, Т. Б. Гриценко, М. П. Зінченко, Т. В. Кедич, Ж. В. Колоїз, І. І. Коломієць, Ю. І. Кохан, Н. М. Ляшов, Н. М. Павликівська, З. С. Сікорська, Т. Г. Юрченко та ін.). У художньому дискурсі прозаїка дослідники виявляють мовні засоби, що формують його неповторний індивідуально-авторський стиль. Глибокий знавець традицій української літературної мови, її системної організації, закріпленої впродовж віків, П. Загребельний постійно прагнув до розширення лінгвокультурного «ландшафту» художніх текстів. Попри зацікавлення мовознавців тими чи тими складниками ідіолекту прозаїка, що виконують найрізноманітніші експресивно-естетичні функції, багато лінгвальних одиниць авторського дискурсу потребують чіткішої стилістичної диференціації та докладнішого обґрунтування. Крім того, функціонально релевантні мовностилістичні засоби, зокрема риторичні фігури (*ампліфікація, анномінація, антитеза, антономазія, гедіазис, градація, оксиморон, паралелізм, паронوماзія, плеоназм, хіазм* та ін.), які є наслідком низки стилістичних прийомів (*актуалізації, асоціації, мовної гри, народної етимології, стилізації*), поки що не стали предметом системних лінгвістичних досліджень.

Сучасна лінгвоукраїністика розвивається в тісному зв'язку з новітніми напрямками мовознавства, послуговується поняттям художнього стилю та його складників у контексті питань «мова і культура», «мова і людина», «мова і ситуація спілкування» (С. Я. Єрмоленко), що дає змогу синтезувати багатогранний мовний світ митця, спираючись не лише на внутрішньомовні, а й на екстралінгвальні чинники. Саме тому мовно-маркувальні засоби ідіолекту П. Загребельного варто вивчати в тісному взаємозв'язку мовознавчих галузей тексто-, дискурсо- та антропоцентричного спрямування, залучаючи до аналізу стилістичний, прагматичний, когнітивний, культурологічний аспекти. Останнім часом певний теоретико-практичний досвід щодо опрацювання концептуальних і культурологічних особливостей складників лінгвокогнітивного простору мови художньої прози П. Загребельного зафіксовано в наукових розвідках Л. В. Голоюх, Н. А. Карпенко, І. М. Ходаревої, Т. Г. Юрченко та ін. Проте усебічного розроблення й виявлення структурно-поняттєвої специфіки ІМКС письменника у зв'язку з лінгвокультурним універсумом та українською національною картиною світу в мовознавчих працях немає.

Інтегративного науково-теоретичного обґрунтування потребують численні мовні одиниці – *стилістем* (*узуальні одиниці, індивідуалізми, зокрема потенціоналізми, okazіоналізми, okazіональні антропоніми, okazіональні сполучення слів, а також прагми, інтертекстем, фольклоризми, концептєми*), що виявляють високий ступінь стилістичного, семантичного, прагматичного та когнітивно-культурологічного потенціалу в емоційно-оцінній площині мовотворчості письменника, в інтерсеміотичній системі й концептосфері його художньої прози.

Актуальність пропонованої праці зумовлена об'єктивною потребою комплексно проаналізувати корпус стилістем, що маркують художній дискурс П. Загребельного, з'ясувати їхню контекстуально-функціональну специфіку як репрезентантів низки мовностилістичних, лінгвопрагматичних, логіко-семантичних, філософських категорій; окреслити лінгвокогнітивний простір художніх творів прозаїка, визначивши найважливіші структурно-типологічні та аксіологічні ознаки його констант – лінгвокультурних концептів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах наукової теми кафедри української мови Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара «Динамічні процеси у лексиці і граматиці української мови» (державний реєстраційний номер 0116U003359).

Тему дисертації затвердила вчена рада Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара (протокол № 13 від 9 червня 2016 року) та Наукова рада «Українська мова» Інституту української мови НАН України (протокол № 76 від 28 лютого 2017 року).

Мета дисертаційної роботи – структурувати художній дискурс П. Загребельного за стилістичними функціями слово- й текстотворення та за когнітивними моделями концептів.

The study proves that in the analyzed texts the stylistemes which highlight the idiolect of the writer and constitute a set of expressive-figurative marking means of his language creation represent a number of linguostylistic, linguistic-pragmatic, logical-semantic, and philosophical categories that enables to interpret them not only in the linguostylistic field of research, but also within the framework of linguistic pragmatics, the theory of intertextuality, cognitive linguistics and conceptual theory.

All potential and proper occasional words are stylistically marked, but they are significantly different among themselves not only by the degree of customary units, but also by quantitative composition, ways and means of word formation, creativity of performance and functions.

A detailed analysis of all types of text borrowings has been conducted in the research. It has been proved that they serve in a number of basic and additional functions in the artistic discourse of P. Zagrebelny. Representing the category of intertextuality, linguistic (quotations, names) and ethno-language (folklorisms, mythology) signs enabled to update the following basic characteristics of the category under study, as: compulsory dialogicity of the recipient's text (metatext) with various donor texts (prototexts); the emergence of new (additional) communicative-pragmatic, cognitive, culturological, etc. meanings in the author's discourse under the influence of "foreign" texts; the possibility of structural and semantic-notional transformation of "inclusions" within the linear / vertical context of the composition-receiver; acquisition of intertextual units of stylistic meanings predicted by the linear / vertical context of an artistic work (or the entire literary creation of the writer), which makes it possible to attribute them to a class of stylistemes, which in a particular way individualize the artist's lyricism.

It has been justified that in the language prose of P. Zagrebelny there are specific linguistic units used to define substantive quantities of content of concept "the land" with the text opposition: "native land" – "foreign land". It represents the particularly relevant contrast between the concepts of "native" – "foreign".

The linguo-cultural concept of "Kyivska Rus", which in the cognitive thinking of P. Zagrebelnyi is an important macro-concept of the "state," is a complex hierarchical logical-semantic entity, which is indicated by a number of antonymic semantic attributes, consistently specifying the opposition of the conceptual spheres of "domestic politics" - "foreign politics".

In the process of structuring the macroconcepts of "city" and "village" in the artistic discourse of P. Zagrebelny it was studied out that the most precise polysegmental structure in the writer's romanticism belongs to a linguistic and cultural concept of "Kyiv". In its structure, the semantic attributes of the cognitive codes are marked out, which makes up the branched structure of the periphery of the concept – homonymous, architectural, theosophical, spiritual-moral, social-spatial, greeting, colorful, biomorphic – they are subordinated to two text-centric coordinates – time and space.

It is proved that in the language of artistic prose of P. Zagrebelny mental image "Dnipropetrovsk" appears as the result of the author's experiment. The

Обґрунтовано okazіональні одиниці-стилістими (потенційні та власне okazіональні іменники, прикметники, прислівники, дієслова; okazіональні антропоніми; парні й паронімічно-атрактивні okazіональні сполучення слів). Визначено лінгвопрагматичні функції контекстуальних антонімів і синонімів. Систематизовано й усебічно прокоментовано функціонально-стилістичний потенціал різнотипних фрагментів із «чужих» текстів, що в досліджуваному художньому дискурсі оприявлюють категорію інтертекстуальності. Досліджено когнітивно-польову структуру концептів «земля», «держава», «Київська Русь», «місто», «Київ», «Дніпропетровськ» – найважливіших лінгвокогнітивних репрезентантів індивідуально-авторської мовної картини світу.

Ключові слова: художній дискурс, мовна норма, стилістема, okazіоналізм, потенційне слово, літературно-художній антропонім, okazіональне сполучення слів, інтертекстема, індивідуально-мовна картина світу, концепт, концептема, когнітивний код.

SUMMARY

Holikova N. S. Artistic discourse of P. A. Zagrebelny: linguocognitive and pragmatic-stylistic aspects. – Qualifying scientific work on the rights of manuscripts. Thesis for the degree of Doctor of Philology in specialty 10.02.01 "Ukrainian language". – Institute of the Ukrainian language of the National Academy of Sciences of Ukraine. – Kyiv, 2018.

The dissertation is the first comprehensive study of the body of the various structures of language units – the components of artistic discourse of P. Zagrebelny, introduced into the field of linguostylistic, linguopragmatic, intertextual, ethnolinguistic, linguistic and cognitive scientific analysis.

The relevance of the current research is due to the objective need to undertake a complete analysis of numerous linguistic units – stylistemes that mark the artistic discourse of P. Zagrebelny, taking into consideration their contextual and functional peculiarity as representatives of a range of linguostylistic, linguopragmatic, logico-semantic, philosophic categories.

The scientific novelty of the obtained results is defined by the fact that it is the first attempt to explore the frame of expressive-descriptive linguostylistic language means of the writer's artistic prose as a whole and as a system: potential and occasional words, literary-artistic anthroponyms, occasional phrases (binominal word combinations and patronymic attractions), contextual antonyms, oxymorons, synonyms, names of colors, diverse linguocultural signs – intertextemes, ethno-lingual signs – folklorisms and mythologemes. For the first time in linguocognitive environment of the literary work of P. Zagrebelny the concepts "the land", "Kyivska Rus", "Kyiv", "Dnipropetrovsk" are highlighted and commented upon which, representing a number of equipollent concepts, reflect semantically significant components of the author's language thinking.

Поставлена мета зумовила потребу виконати такі **завдання**:

- 1) обґрунтувати основні категорійні ознаки художнього дискурсу;
- 2) умотивувати родовий статус поняття «стилістема»;
- 3) визначити релевантні ознаки індивідуально-авторських стилістем за критерієм відповідності мовній нормі;
- 4) схарактеризувати специфіку індивідуалізмів у вертикальному та лінійних контекстах мовотворчості письменника;
- 5) виявити лінгвопрагматичний потенціал стилістем в індивідуально-авторському художньому дискурсі;
- 6) дослідити лінгвопрагматичні функції контекстуальних антонімів і синонімів;
- 7) структурувати лінгвокогнітивний простір мовосвіту прозаїка;
- 8) з'ясувати особливості реалізації категорії інтертекстуальності в мові художньої прози митця;
- 9) здійснити типологічно-функціональний аналіз різнотипних інтертекстем – лінгвокультурних та етномовних знаків у вертикальному контексті мовотворчості письменника;
- 10) описати концептосферу авторського дискурсу, спираючись на теоретичні засади, розроблені в межах семантико-когнітивного напрямку сучасної лінгвістики;
- 11) проаналізувати структуру семантико-асоціативних полів низки визначальних лінгвокультурних концептів.

Об'єкт дослідження – художній дискурс П. Загребельного.

Предмет аналізу – лінгвокультурологічні функції стилістем і концептів у художній мовотворчості П. Загребельного.

Теоретичне підґрунтя для синтезованого вивчення компонентів аналізованого дискурсу сформували праці українських та закордонних мовознавців з лінгвостилістики (В. М. Русанівський, М. М. Пилинський, С. Я. Єрмоленко, О. О. Тараненко, Л. І. Мацько, С. В. Семчинський, В. А. Чабаненко), культури мови, зокрема ортології (С. Я. Єрмоленко, О. О. Тараненко, К. Г. Городенська, Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська, Ж. В. Колоїз), неології (О. А. Земська, Е. І. Ханпіра, В. А. Чабаненко, Г. М. Вокальчук, Ж. В. Колоїз, Г. М. Сюта, Т. О. Гридіна), літературної ономастики (Е. Б. Магазаник, Ю. О. Карпенко, Л. О. Белей, В. М. Калінкін, Т. В. Немировська), семасіології (О. О. Потебня, Л. А. Лисиченко, О. О. Тараненко, М. П. Кочерган, М. В. Нікітін, Н. М. Бобух), теорії дискурсу (Н. Д. Арутюнова, О. С. Кубрякова, Ю. С. Степанов, В. І. Карасик, Ф. С. Бацевич, К. С. Серажим, Н. В. Кондратенко), лінгвопрагматики (Ч. У. Морріс, Ю. Д. Апресян, І. П. Сусов, О. В. Падучева, Ф. С. Бацевич, О. О. Селіванова), теорії інтертекстуальності (М. М. Бахтін, Р. Барт, Ю. Крістева, Ж. Женетт, Г. Г. Слишкін, В. М. Мокієнко, К. П. Сидоренко, О. С. Переломова, Н. В. Кондратенко, О. О. Маленко, Г. М. Сюта), етнолінгвістики й культурології (С. Я. Єрмоленко, В. В. Жайворонок, В. І. Кононенко, А. К. Мойсієнко, Н. М. Сологуб, В. Д. Ужченко), когнітивної

лінгвістики та концептології (З. Д. Попова, Й. А. Стернін, В. І. Карасик, В. А. Маслова, М. В. Піменова, В. Г. Ніконова, Л. І. Белехова, Т. А. Космеда, І. О. Голубовська).

Методи дослідження. Вибір методів дослідження зумовлений метою роботи, її завданнями та об'єктом. У дисертаційній праці використано загальнонаукові методи спостереження, аналізу, синтезу, порівняння; лінгвістичні методи, серед яких *описовий метод* – для витлумачення дискурсивного статусу тексту художньої прози; *метод інтегративного аналізу*, який покладено в основу комплексного дослідження сукупності різноструктурних стилістем; *метод лінгвостилістичного аналізу*, що сприяв з'ясуванню стилістичних функцій індивідуалізмів, виявленню їхньої специфіки у вертикальному контексті авторської мовотворчості; *метод компонентного аналізу*, застосований для ідентифікації лексичних значень багатьох лексем, що в лінійних контекстах зазнали трансформації внутрішньої форми або розширили свою семантичну структуру; *дистрибутивний метод*, доцільний для характеристики сполучуваності контекстуальних антонімів і синонімів; методи лінгвопрагматичного аналізу: *дискурс-аналіз* – для виявлення прагматичного потенціалу стилістем, їхньої здатності впливати на адресата, *контекстуально-інтерпретаційний метод* – для виокремлення ймовірних читацьких стратегій рецепції художнього тексту та його складників; *метод текстової ідентифікації інтертекстем*, використаний для фіксації «чужих» слів у художніх текстах; методи, розроблені в межах когнітивної лінгвістики: *метод семантико-асоціативного поля* – для вивчення когнітивної структури концептів, *метод маркування художнього простору* – для визначення типів опису урбаністичного простору у виділених концептах.

Джерельною базою дисертаційної праці слугували 22 прозові твори П. Загребельного – романи та повісті «Європа 45» (1957), «Дума про невмирущого» (1957), «Зло» («День для прийдешнього») (1962), «Добрий диявол» (1967), «Диво» (1968), «З погляду вічності» (1969), «Переходимо до любові» (1970), «Первоміст» (1972), «Смерть у Києві» (1973), «Євпраксія» (1975), «Розгін» (1975), «Левине серце» (1976), «Роксолана» (1980), «Я, Богдан» (1983), «Південний комфорт» (1984), «Вигнання з раю» (1985), «Безсвідний Лукас» (1986), «Гола душа» (1992), «Тисячолітній Миколай» (1994), «Юлія, або Запрошення до самовбивства» (1994), «Брухт» (2002), «Стовпо-творіння» (2003).

Наукова новизна дисертаційної праці полягає в тому, що в ній уперше в українському мовознавстві комплексно досліджено художній дискурс П. Загребельного, унаслідок чого з'ясовано лінгвостилістичні, лінгвопрагматичні та лінгвокогнітивні особливості його контекстуально реалізованих констант.

Уперше обґрунтовано поняття таких okazіональних мовних одиниць-стилістем, як індивідуально-авторські парні сполучення слів, з-поміж них удокладнено типологію паронімічних атрактантів; виявлено й усебічно

36. Голікова Н. С. Семантико-дериваційні інновації в романі П. Загребельного «Брухт». *Лексико-грамматические инновации в современных славянских языках. Материалы II Международной научной конференции*. Дніпропетровськ : «Пороги», 2005. С. 82 – 85.

37. Голікова Н. С. Структурно-функціональні особливості повторів у романі «Брухт» П. Загребельного. *Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Динаміка наукових досліджень – 2005»*. Дніпропетровськ, 2005. Т. 57. С. 42 – 45.

38. Голікова Н. С. Okazіональна фразеологія в сучасній прозі П. Загребельного. *Лексико-грамматические инновации в современных славянских языках. Материалы VII Международной научной конференции*. Дніпропетровськ : «Нова ідеологія», 2015. С. 18 – 20.

39. Голікова Н. С. Семантика и прагматика окказионализмов в современной прозе П. Загребельного. *Семантика и прагматика: Тезисы докладов Международной научной конференции (Минск / Беларусь, 11 – 12 мая 2015)*. Минск : МГЛУ, 2015. С. 196 – 197.

40. Голікова Н. С. Концепт «Євпраксія» в художньому дискурсі П. Загребельного. *«The Tenth European Conference on Languages, Literature and Linguistics». Proceedings of the Conference (February 23, 2016)*. «East West» Association for Advanced Studies and Higher Education GmbH. Vienna, 2016. P. 24 – 29.

41. Голікова Н. С. Прагматика парних сполучень слів у художньому дискурсі П. Загребельного. *Modern scientific researches and development: theoretical value and practical results : materials of International scientific and practical conference (Bratislava, 15 – 18 March 2016)*. Kyiv : LLC «NVP Interservice», 2016. P. 32 – 33.

42. Голікова Н. С. Потенційні слова в історичній романістиці П. Загребельного. *Матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції «Лінгвістичні та лінгвокультурологічні аспекти навчання іноземних студентів у вищих навчальних закладах України (31 березня – 1 квітня 2016 року)»*. Дніпропетровськ, 2016. С. 21 – 22.

АНОТАЦІЯ

Голікова Н. С. Художній дискурс П. А. Загребельного: лінгвокогнітивний і прагматистичний аспекти. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова. – Інститут української мови НАН України. – Київ, 2019.

У дисертаційній праці вперше в українському мовознавстві комплексно досліджено художній дискурс П. Загребельного, унаслідок чого з'ясовано лінгвостилістичні, лінгвопрагматичні та лінгвокогнітивні особливості його контекстуально реалізованих констант.

филологии, искусствоведения и культурологии». Новосибирск. 2015. № 1 (44). С. 46 – 53.

26. Голікова Н. С. Семантика контекстуальних антонімів у мові прози П. Загребельного. *Український смисл*: зб. наук. праць. Дніпропетровськ: ДНУ, 2015. С. 155 – 164.

27. Голікова Н. С. Лінгвокультурний концепт «Київ» у художньому дискурсі П. Загребельного. *Український смисл*: зб. наук. праць. Дніпро: ДНУ, 2017. С. 24 – 35.

Наукові праці в закордонних виданнях

28. Голікова Н. С. Філософія мовностилістичних засобів у художньому дискурсі П. Загребельного. *Скарынаўскія традыцыі: гісторыя і сучаснасць: зборнік навуковых артыкулаў*: у 2 ч. Ч. 2 / рэдкал.: А. М. Ермакова (гал. рэд.) [і інш.]; М-ва адукацыі РБ, Гом. дзярж. ун-т імя Ф. Скарыны. Гомель: ГДУ імя Ф. Скарыны, 2015. С. 142 – 147.

29. Голікова Н. С. Атракція в художньому дискурсі П. Загребельного. *«Humanities and Social Sciences in Europe: Achievements and Perspectives»*. Vienna, 2016. Р. 74 – 78.

30. Голікова Н. С. Концепт «Київська Русь» у художньому дискурсі П. Загребельного. *Спадчына Скарыны: да 500-годдзя беларускага кнігадрукавання. Зборнік навуковых артыкулаў*: У двох частках. Гомель: ГДУ імя Ф. Скарыны, 2017. Ч. 2. С. 45 – 49.

Додаткові публікації

31. Голікова Н. С. Мовна норма в художній літературі початку ХХІ століття. *Український смисл*. Дніпропетровськ: ДНУ, 2012. С. 3 – 11.

32. Голікова Н. С. Мовний етикет у художньо-літературному дискурсі. *Український смисл*. Дніпропетровськ: ДНУ, 2012. С. 32 – 38.

33. Голікова Н. С. Мовна норма і художній текст (на матеріалі романістики П. Загребельного). *Філологічні науки*. Дніпропетровськ: Акцент ПП, 2015. Ч. 3. С. 303 – 304.

34. Голікова Н. С. Паронімічна атракція в художньому дискурсі П. Загребельного. *Філологічні науки*. Дніпропетровськ: Акцент ПП, 2016. Ч. 1. С. 191 – 192.

Матеріали наукових конференцій

35. Голікова Н. С. Словотворчий тип іменників середнього роду на -я в романі П. Загребельного «Смерть у Києві». *Питання історичного і сучасного словотвору слов'янських мов. Матеріали міжвузівської наукової конференції (16–17 грудня 2004 р.)*. Дніпропетровськ: ДНУ, 2004. С. 11 – 12.

описано комунікативно-прагматичні інтенції та ймовірні рецесії контекстуальних антонімів і синонімів у художньому дискурсі письменника; здійснено комплексний функціонально-стилістичний аналіз фрагментів із «чужих» текстів, що в авторському художньому дискурсі оприявлюють категорію інтертекстуальності; досліджено когнітивно-польову структуру концептів «земля», «державна», «Київська Русь», «місто», «Київ», «Дніпропетровськ» – найважливіших лінгвокогнітивних репрезентантів індивідуально-авторської мовної картини світу П. Загребельного.

Теоретичне значення дисертації полягає в тому, що її узагальнення й висновки значно поглиблюють теорію лінгвостилістики, лінгвопрагматики, інтертекстуальності, когнітивної лінгвістики, концептології, оскільки дають змогу розширити коло актуальних питань, пов'язаних з усебічним дослідженням художнього стилю української літературної мови, а також з багатоаспектним вивченням мови художньої прози П. Загребельного: а) обґрунтування родового статусу стилістими щодо різноструктурних лінгвальних одиниць, які є наслідком індивідуально-авторської мовотворчості або діалогування текстів письменника із творами лінгвокультурного універсуму; б) типологічно-стилістичне вмотивування авторських антропонімів, парних сполучень слів та паронімічних атрактантів як оказіональних утворень; в) кваліфікація фольклоризмів і міфологем як складників інтерсеміотичної системи художньої прози; г) розроблення методики моделювання когнітивно-польових структур концептів, характерних для мови художньої літератури.

Практичну цінність виконаної роботи визначає те, що обґрунтовані в ній засади можуть бути використані для створення нових праць із стилістики української мови, під час розроблення спеціальних курсів і семінарів з лінгвістики художнього тексту, дискурсології, лінгвопрагматики та когнітивної лінгвістики. Матеріали дисертації будуть корисними для укладання тлумачних і неологічних словників української мови, словника афоризмів П. Загребельного, ширше – словника мови творів письменника.

Особистий внесок здобувача. Робота є першим комплексним дослідженням стилістичних, прагматичних і когнітивних констант художнього дискурсу П. Загребельного. Усі публікації одноосібні.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення та практичні результати дослідження обговорено на засіданнях кафедри української мови Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, а також викладено в доповідях, виголошених на 18 Міжнародних наукових і науково-практичних конференціях: «Лексико-граматичні інновації у сучасних слов'янських мовах» (Дніпропетровськ, 2005, 2009, 2013, 2015), «Нова лінгвістична парадигма: теоретичні і прикладні аспекти» (Одеса, 2014), «В мире науки и искусства: вопросы филологии, искусствоведения и культурологии» (Новосибірськ, 2015), «Міжкультурна комунікація: мова – культура – особистість» (Острогор, 2015), «Семантика и прагматика языковых единиц» (Мінськ, 2015), «Мова і культура» (Київ, 2015), «Скаріна і наш час»

(Гомель, 2015, 2017), «The Tenth European Conference on Languages, Literature and Linguistics». Proceedings of the Conference (Відень, 2016), «Мова і світ: дослідження та викладання» (Кіровоград, 2016), «Актуальні проблеми термінології, перекладу і філології: виклики та перспективи» (Чернівці, 2016), «Modern scientific researches and development: theoretical value and practical results» (Братислава, 2016), «Етном, мова та культура: минуле, сьогодення, майбутнє» (Львів, 2016), «Мова і міжкультурна комунікація» (Полтава, 2016; 2018); на 7 *Всеукраїнських наукових і науково-практичних конференцій*: «Культура мови в українському суспільстві» (Дніпропетровськ, 2012, 2014, 2016, 2018), «Творчість Павла Загребельного в контексті української та світової літератури», присвячена 90-річчю від дня народження П. А. Загребельного (Дніпропетровськ, 2014); «Слово – текст – мова у дослідницьких парадигмах сучасної лінгвістики» (Харків, 2015), «Лінгвістичні та лінгвокультурологічні аспекти навчання іноземних студентів у вищих навчальних закладах України» (Дніпропетровськ, 2016); на *міжвузівській науковій конференції* «Питання історичного і сучасного словотвору слов'янських мов» (Дніпропетровськ, 2004); на *щорічних звітних наукових конференціях* професорсько-викладацького складу Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара (2004 – 2018).

Публікації. Результати дослідження викладено в 42 одноосібних друкованих працях, з-поміж яких монографія «Мова художньої прози Павла Загребельного: від слова до концепту» (Дніпро, 2018. 432 с.; 25,11 др. арк.), 25 статей у фахових наукових виданнях України, 7 публікацій у закордонних виданнях, 9 – у збірниках наукових праць та матеріалах конференцій.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів з висновками до кожного з них, загальних висновків, списку використаної літератури (513 позицій), списків лексикографічних (20 позицій) і використаних джерел (24 позиції) та їх умовних скорочень, додатків (Додаток А. Текстові ілюстрації із прозових творів письменника; Додаток Б. Список публікацій та апробацій здобувача).

Загальний обсяг дисертації – 530 сторінок, обсяг основного тексту – 421 сторінка.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, сформульовано мету й основні завдання дослідження, визначено його об'єкт і предмет, методи, наукову новизну, теоретичне й практичне значення, окреслено джерельну базу, схарактеризовано особистий внесок автора, апробацію здобутих результатів та структуру дисертаційної роботи.

У **першому розділі «Теоретико-методологічні засади дослідження художнього дискурсу П. Загребельного»** обґрунтовано статус поняття «художній дискурс», співвіднесено з поняттям «текст». Визначено типологічно-структурні компоненти авторського художнього дискурсу.

14. Голікова Н. С. Інтертекстуальність у художньому дискурсі П. Загребельного. *Наукові записки національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. Острог: Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2015. Вип. 59. С. 55 – 57.

15. Голікова Н. С. Народномовні знаки-стилістими в романі «Я, Богдан» П. Загребельного. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія»*. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. Вип. 73. С. 30 – 33.

16. Голікова Н. С. Вербалізація концептів-символів у романі «Свпраксія» П. Загребельного. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. Кіровоград: Видавець Лисенко В. Ф., 2016. Вип. 146. С. 57 – 60.

17. Голікова Н. С. Мовна норма і мовостиль П. Загребельного. *Український смисл*: зб. наук. праць. Дніпропетровськ: ДНУ, 2016. С. 112 – 122.

18. Голікова Н. С. Концептуалізація символу «стовп» у художньому дискурсі П. Загребельного. *Актуальні проблеми романо-германської філології та прикладної лінгвістики: науковий журнал / редкол. В. І. Кушнерик та ін.* Чернівці: ВД «РОДОВІД», 2016. Вип. 11–12, Ч. 1. С. 132 – 135.

19. Голікова Н. С. Лінгвокультурний концепт «козацтво» в художньому дискурсі П. Загребельного. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства: збірник наукових праць*. Хмельницький: ФОП Бідюк Є. І., 2016. Т. I (А–І). С. 146 – 151.

20. Голікова Н. С. Типи паронімічної атракції в мові історичної прози П. Загребельного. *Дослідження з лексикології і граматики української мови*. Дніпро: ДНУ, 2016. Вип. 17. С. 119 – 126.

21. Голікова Н. С. Концепт «земля» в художньому дискурсі Павла Загребельного. *Українська мова*. 2017. № 2. С. 134 – 146.

22. Голікова Н. С. Концепт «Дніпропетровськ» у художньому дискурсі П. Загребельного. *Дослідження з лексикології і граматики української мови*. Дніпро: ДНУ, 2017. Вип. 17. С. 108 – 115.

23. Голікова Н. С. Індивідуально-авторські новотвори в мовистилі Павла Загребельного. *Культура слова*. Київ: ВД Дмитра Бурого, 2017. Вип. 87. С. 129 – 144.

24. Голікова Н. С. Оказіональні сполучення слів у художньому дискурсі П. Загребельного. *Український смисл*: наук. зб. Дніпро: ДНУ, 2018. С. 140 – 148.

Статті в журналах, зареєстрованих у міжнародних наукометричних базах

25. Голикова Н. С. Прагматический компонент в структуре окказиональных значений неолексем (на материале современной прозы П. Загребельного). *Сборник статей по материалам XLIV Международной научно-практической конференции «В мире науки и искусства: вопросы*

Наукові праці у фахових виданнях України

2. Голікова Н. С. Парні сполучення слів у романі «Брухт» П. Загребельного. *Питання з лексикології і граматики української мови*. Дніпропетровськ : «Пороги», 2005. Вип. 4. С. 11 – 12.
3. Голікова Н. С. Функціонально-стилістичні особливості назв із повноголоссями в романі П. Загребельного «Смерть у Києві». *Актуальні проблеми літературознавства*. Дніпропетровськ : Вид-во «Навч. книга», 2005. Т. 16. С. 150 – 157.
4. Голікова Н. С. Семантичні та прагматичні маркери контекстуальних антонімів у художньо-літературному дискурсі. *Питання з лексикології і граматики української мови*. Дніпропетровськ : ДНУ, 2014. Вип. 15. С. 177 – 185.
5. Голікова Н. С. Прагматика контекстуальних антонімів у романі «Безслідний Лукас» П. Загребельного. *Таїни художнього тексту*. Дніпропетровськ : «Ліра», 2014. Вип. 17. С. 24 – 32.
6. Голікова Н. С. Прагматичний компонент у структурі контекстуальних синонімів (на матеріалі роману «Зло» П. Загребельного). *Одеський лінгвістичний вісник*. Одеса : Нац. ун-т «Одеська юридична академія», 2014. Вип. 4. С. 42 – 45.
7. Голікова Н. С. Прагматика мовностилістичних засобів у романі «Зло» П. Загребельного. *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького національного університету*. Кривий Ріг : ДВНЗ «КНУ», 2014. Вип. 11. С. 164 – 172.
8. Голікова Н. С. Комунікативно-прагматичний потенціал мовно-етикетних формул у художньо-літературному дискурсі (на матеріалі мови прози П. Загребельного). *Мова і культура*. Київ : ВД Дмитра Бураго, 2014. Вип. 17. Т. VII (175). С. 156 – 162.
9. Голікова Н. С. Мовно-комунікативні девіації в українському соціокультурному просторі. *Український смисл*: зб. наук. праць. Дніпропетровськ : ДНУ, 2014. С. 15 – 27.
10. Голікова Н. С. «Мовні експерименти» в романі «Стовпо-творіння» П. Загребельного. *Наукові записки національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. Острог : Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2015. Вип. 53. С. 66 – 69.
11. Голікова Н. С. Оказіональні антропоніми в художньо-літературному дискурсі (на матеріалі романістики П. Загребельного). *Наукові записки. Серія : Філологія (мовознавство)*. Вінниця, 2015. Вип. 21. С. 234 – 238.
12. Голікова Н. Лінгвопрагматика мовостилію Павла Загребельного. *Культура слова*. Київ : ВД Дмитра Бураго, 2015. Вип. 82. С. 71 – 77.
13. Голікова Н. С. Контекстуальні «вкраплення» в художньому дискурсі П. Загребельного. *Дослідження з лексикології і граматики української мови*. Дніпропетровськ : ДНУ, 2015. Вип. 16. С. 161 – 168.

Умотивовано вибір основних аспектів – лінгвостилістичного, лінгвопрагматичного, лінгвокогнітивного – під час вивчення тих чи тих маркувально-дискурсивних одиниць.

У контексті багатоаспектної інтерпретації поняття художнього тексту, зафіксованої в дослідженнях сучасних мовознавців, виділено наукову концепцію про дихотомію «текст» – «дискурс», розроблювану багатьма вітчизняними та закордонними лінгвістами (Е. С. Азнаурова, Ф. С. Бацевич, В. В. Богданов, В. З. Дем'янков, А. П. Загнітко, Н. В. Кондратенко, В. В. Красних, К. С. Серажим та ін.), для аргументування потреби сукупно кваліфікувати прозові твори П. Загребельного як цілісний художній дискурс, що передбачає новий – інтенційно-рецептивний – підхід до витлумачення мови прози письменника в різних лінгвістичних галузях. Зауважено, що художній текст як процес і результат мовленнєвої діяльності автора (адресанта), яку мають сприймати й оцінювати читачі (адресати), постає об'єктом спеціальних наукових розвідок лише з другої половини ХХ ст. Уведення його у сферу антропоцентричного, когнітивного, комунікативного, прагматичного аналізу надало художньому текстові дискурсивного статусу, що передбачає врахування не лише іманентних текстових параметрів творів прозаїка, а й прагматичної настанови мовця (автора) та способів її розшифрування читачами (Н. В. Кондратенко).

Проводячи «межу» між текстом і дискурсом, мовознавці по-різному пояснюють специфіку та особливості співвіднесення цих понять (Н. Д. Арутюнова, Ф. С. Бацевич, В. В. Богданов, В. З. Дем'янков, В. І. Карасик, Н. В. Кондратенко, О. С. Кубрякова, А. М. Приходько, К. С. Серажим, Ю. С. Степанов). Приймаємо висновки дослідників, у працях яких в основу дихотомії «текст» – «дискурс» покладено протиставлення релевантних ознак «динімічність» – «статичність». Наприклад, О. С. Кубрякова вважає, що для дискурсу важливим є функціональне спрямування та комунікативно-прагматична дієвість; текст має знаковий (семіотичний) характер, його основні ознаки – інформаційна самодостатність, цілеспрямованість, протяжність.

Дискусійним питанням сучасної лінгвістики залишається й розмежування понять «художній текст» / «художній дискурс», натомість упродовж 90-х рр. ХХ ст. – початку ХХІ ст. науковці все частіше аналізують саме художні дискурси багатьох письменників.

У розгалуженій сітці координат (сфера спілкування, соціальні та комунікативні параметри, стилістична диференціація, жанрова належність та ін.), за якими класифікують численні дискурси, *художній дискурс* належить до персонального типу (В. І. Карасик). Автори дисертаційних робіт останніх років пропонують розрізняти в його межах прозовий (І. А. Блинова), поетичний (А. О. Огар, Д. В. Цолін) і драматургійний (В. В. Корольова) дискурси. Утім, виділення прозового дискурсу вважаємо не зовсім доречним, оскільки його організація віддзеркалює такі категорії, як адресатність, інтерпретованість, когезія, когерентність, комунікативність, експресивність,

емотивність, інтертекстуальність тощо, загалом характерні для художнього дискурсу.

Основне призначення художнього дискурсу – емоційний та естетичний вплив на адресатів. Його сутність відбиває діалектичний зв'язок таких констант: письменник – художній твір – читач. Специфіка художнього дискурсу полягає в тому, що взаємодія адресанта й адресата позбавлена реальних комунікативних чинників, зокрема темпоральної та локальної фіксації. Дискурсивну діяльність письменника читач по-своєму сприймає через посередництво художнього тексту, що постає одним із компонентів акту художньої комунікації.

Спираючись на дефініції поняття, зафіксовані в працях розробників теорії дискурсу (Ю. М. Лотман, В. І. Карасик, Г. Г. Почепцов, Ф. С. Бацевич, Н. В. Кондратенко, К. С. Серажим та ін.), *художній дискурс* витлумачуємо як комунікативний акт, що виникає внаслідок взаємодії письменника із читачами, опосередкованої художнім текстом (текстами), у якому закладено інтенції адресанта, розшифровані реципієнтами за допомогою авторських мовностилістичних засобів.

У сучасній лінгвоукраїністиці нагальним є всебічне обґрунтування дискурсивних ознак творів найвідоміших письменників, які своїм високохудожнім словом долучилися до формування не лише основ різних літературних жанрів, а й активно впливають на становлення та розширення світогляду читачів. Художній дискурс П. Загребельного – митця, який вражає своєю ерудицією, неординарним, глибоко філософським поглядом на події минулого, сьогодення та майбутнього, оприявлює низку індивідуально-стилістичних рис, що їх проаналізовано в різних площинах.

Для типологічно-структурного опису складників авторського дискурсу залучено лінгвостилістичний, лінгвопрагматичний, лінгвокогнітивний аспекти аналізу, оскільки стилістично марковані контекстуальні одиниці постають основним засобом впливу адресанта на адресатів, набуваючи прагматичної сутності в рецепції читачів під час їхнього знайомства з авторським текстом. З погляду когнітивної лінгвістики доцільно вивчати ті константи художнього дискурсу П. Загребельного, що формують лінгвокогнітивний простір мовотворчості письменника, з-поміж яких лінгвокультурні (цитати, імена) та етномовні (фольклоризми, міфологеми) знаки, лінгвокультурні концепти.

У другому розділі «Лінгвостилістика мовотворчості П. Загребельного» вмотивовано доцільність введення стрижневого поняття «стилістема», що номінує численні лінгвальні одиниці, які є наслідком індивідуально-авторської мовотворчості. Проаналізовано функціонально-стилістичні та семантико-дериваційні особливості стилістем, що в художньому дискурсі письменника репрезентують категорію okazional'nosti: *потенціоналізмів* та *оказіоналізмів* (іменників, прикметників, прислівників, дієслів), *оказіональних антропонімів*,

концепту з текстовою опозицією «рідна земля» – «чужа земля», у якому наскрізним є протиставлення поняттєвих сфер «свій» – «чужий». Ословлений у мовотворчості прозаїка концепт постає як складна система образів (когнітивних кодів) і мовних одиниць (концептем), що утворюють розгалужене логіко-семантичне поле.

Лінгвокультурний концепт «Київська Русь», що в мовомисленні П. Загребельного є важливою константою макроконцепту «держава», становить складне ієрархічне логіко-семантичне утворення, марковане низкою антонімічних смислових атрибутів, які послідовно конкретизують протиставлення поняттєвих сфер «внутрішня політика» – «зовнішня політика».

У мовомисленні П. Загребельного лінгвокультурний концепт-власна назва «Київ» постає розгалуженим логіко-семантичним утворенням, польову структуру якого формують мислеобрази та їхні мовні репрезентанти, сконцентровані навколо двох ключових понять – «час» і «простір». Польову структуру лінгвокультурного концепту «Дніпропетровськ» якого складають когнітивні коди, репрезентовані семантико-асоціативним *зближенням* («культурно-освітній центр» – «онімний код», «онімний код» – «біоморфний код») або *протиставленням* («промисловий центр» – «культурно-освітній центр», «промисловий центр» – «біоморфний код»).

Перспективи подальших досліджень убачаємо в докладному студіюванні багатьох, не прокоментованих у дисертаційній роботі стилістем і концептів, що загалом структурують художній дискурс П. Загребельного.

Основні положення дисертації викладено в таких публікаціях:

Монографія

1. Голікова Н. С. Мова художньої прози Павла Загребельного: від слова до концепту : монографія. Дніпро : Акцент ПП, 2018. 432 с.

Рецензія: Єрмоленко С. Під лінгвостилістичним мікроскопом – художній дискурс Павла Загребельного. Рецензія на монографію: Голікова Н. С. Мова художньої прози Павла Загребельного: від слова до концепту : монографія. Дніпро : Акцент ПП, 2018. 432 с. *Українська мова.* 2018. № 4. С. 125 – 128.

Рецензія: Голобородько К. Ю. Художня мова Павла Загребельного в сучасній лінгвістичній інтерпретації (Голікова Н. С. Мова художньої прози Павла Загребельного: від слова до концепту : Монографія. Дніпро : Акцент ПП, 2018. 432 с.). *Лінгвістичні дослідження : Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди.* Харків, 2018. Вип. 49. С.102 – 104.

комунікативно-прагматичних, когнітивних, аксіологічних) функцій у межах лінійного або вертикального контекстів. Контекстуальні «вкраплення», маркуючи інтерсеміотичну систему художньої прози П. Загребельного, виконують ролі лінгвокультурних та етномовних знаків-стилістем.

У художньому дискурсі П. Загребельного цитати з різних сакральних текстів мають широкий спектр функціонального призначення. Стилістем цього зразка характерні для історичних романів, у яких вони, репрезентуючи тісний інтертекстуальний зв'язок з релігійно-культурним універсумом, виконують такі основні ролі: культуротвірну, смислотвірну, текстотвірну.

Цитації філософських текстів є однією з найважливіших ознак ідіостилю письменника, свідченням його глибоко інтелектуального мовомислення, засобом активної діалогічної взаємодії інтертекстів з лінгвокультурним всесвітом.

Цитати з документально-історичних текстів у художньому дискурсі П. Загребельного – це здебільшого знаки української лінгвокультури, що, маркуючи інтертексти найвідоміших історичних романів письменника, привертають увагу читача до тих важливих подій у минулому, які визначили долю України й українців на майбутні століття.

В інтерсеміотичному просторі мовотворчості П. Загребельного роль прецеденту виконують цитати художньо-літературного походження, серед яких – взірці світової класики та вагомі «чужі» слова із творів українських письменників. Такі стилістемі нерідко слугують мовностилістичним засобом створення іронічно-доскіпливої оповідності, що домінує в художніх творах про сучасне життя України та її громадян. Негативно-оцінний сегмент художньої оповіді з ідентифікацією багатьох подій радянського часу формують також цитати з естрадних пісень.

«Запозичені» антропоніми й ідеоніми, репрезентуючи інтертекстуальну номінацію, переважно функціонують як прецеденти-ремінісценції. На відміну від інших типів інтертекстем, вторинні власні назви нагадують про той чи той твір, нерідко заохочуючи адресатів до самостійного аналізу міжтекстових зв'язків та визначення ролі стилістем-онімів у взаємодії текстів-реципієнтів з текстами-донорами.

Показові для ідіолекту письменника загальномовні, трансформовані, okazіональні фразеологічні одиниці є важливими виражально-зображальними лінгвальними засобами, що, з одного боку, оприявлюють релевантні ознаки складників етнокультурного коду інтерсеміотичного простору, а з другого – виявляють специфіку індивідуально-авторського мовотворення.

Для концептосфери П. Загребельного характерна художньо-літературна інтерпретація еквівалентних мисленнєвих категорій на зразок *свій – чужий, сучасне – минуле, добро – зло, чоловік – жінка, село – місто*, що в мові романістики зrealізовано антонімічними концептами.

У лінгвокогнітивному просторі мовотворчості письменника змодельовано когнітивні субкоди концепту «земля». Конкретні слововживання в досліджуваних текстах окреслюють змістовий обсяг

оказіональних сполучень слів. Визначено їхню відповідність таким виявам мовної норми, як літературна, художньо-стильова, індивідуально-стильова.

Проза П. Загребельного – це джерело широкого спектру мовно-виражальних засобів, певною мірою опрацьованих дослідниками: okazіоналізмів (Ж. В. Колоїз, Т. Г. Юрченко); онімів, зокрема літературно-художніх антропонімів (А. І. Вегеш, Т. Б. Гриценко, Н. М. Павликівська, Т. Г. Юрченко); історичної, термінологічної, антонімічної лексики (Л. В. Бублейник, І. І. Коломієць, Н. М. Бобух); контекстуальних фразеологізмів (В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк, Т. В. Кедич, Ю. І. Кохан); порівнянь (Л. В. Голоюх, З. С. Сікорська, М. П. Зінченко); експресивних одиниць (В. А. Чабаненко); стилістичної синоніміки та синтаксичних побудов (Л. П. Дідківська, Л. О. Родніна, Л. В. Голоюх), що постали об'єктом дослідження впродовж кінця XX – початку XXI ст.

У сферу лінгвостилістичного аналізу зазначених та багатьох інших компонентів, що маркують художній дискурс П. Загребельного, уведено ключове поняття «*стилістемі*» – мовної одиниці, яка, функціонуючи в художньому творі, крім номінативного, має стилістичне значення, репрезентоване нашаруванням додаткових смислів і зумовлене індивідуальною мовотворчістю прозаїка. До виразних констант ідіолекту П. Загребельного уналежнено такі стилістемі: метафори, потенційні й okazіональні слова, літературно-художні антропоніми, okazіональні сполучення слів, епітети-композиції, контекстуальні антоніми та синоніми, оксиморони, кольороназви, порівняння, інтертекстемі, фольклоризми.

Стилістемі, що в художньому дискурсі письменника оприявлюють категорію okazіональності – потенціалізми, okazіоналізми, okazіональні антропоніми, okazіональні сполучення слів, – мають свої особливості. За критеріями класифікації новотворів індивідуально-авторські слова диференційовано на дві групи: 1) потенційні слова; 2) власне okazіональні слова. *Потенційні слова* кваліфіковано як неолексеми, утворені незвичним (раніше не апробованим) поєднанням узуальних морфем або основ за зразком закріплених у лінгвальній системі словотвірних моделей і типів. *Власне okazіональні слова* – це авторські новотвори, що виходять за межі мовно-літературного стандарту, а подекуди й художньо-стильової норми. Урахування морфологічного та словотвірного критеріїв класифікації індивідуалізмів дало змогу виокремити авторські *іменники, прикметники, прислівники, дієслова*, визначити специфічні риси їхніх словотвірних типів.

Потенційні іменники, змодельовані письменником, відбивають загальномовну тенденцію щодо найактивнішого словотворення за допомогою низки дериваційних суфіксів, одні з яких мають високий ступінь продуктивності, зокрема морфемі *-ість-, -ств-, -/j/-, -ик-/иц'-, -к-/ок-, -ин-/ -ин'*, інші – слугують утворенню лише одного або кількох слів: *-ят-, -аг-/яг-, -уг-/юг-, -тель-, -б-, -от-, -оц-, -ор-, -ач-, -изн-, -их-, -ун-* та ін., напр.: *стовбильність, поліцайство, дення, футболістика, російщина, англійщина, бабиня, старшинка, хватько, жигуліст, жабега, хурделига, легендарня*.

У досліджуваному художньому дискурсі стилістично маркованими є субстантивні назви суб'єктивної оцінки. Вони утворені переважно за допомогою низки суфіксів, що мають первинне значення збільшення або зменшення. Відомо, що іменники на зразок *котище* – *котик*, *вовцюга* – *вовчєня* становлять пари антонімічних слів. У лінійних контекстах романів прозаїка нерідко роль стилістем виконують опозити, у структурі яких синонімічні кореневі морфеми поєднані з антонімічними суфіксами, напр.: *Фокстрот* – *це тільки обіймище*, а *танго* – *пригортаннячко!* (Юлія, с. 79). Характерною ознакою ідіолекту П. Загребельного є постійне семантико-стилістичне зближення неодериватів двох протиставлених словотвірних типів, базоване на переосмисленні значень суфіксів. На відміну від стилістичної системи української мови, у якій демінутиви репрезентують широкий спектр позитивних конотацій, таких як 'зменшеність', 'здрібнілість', 'пестливість', у мовотворчості прозаїка іменники на зразок *боярчата*, *візирик*, *директорик*, *королев'ята*, *менеджментик*, *патріотик*, *письменничок*, *полковничок*, *царишко*, *шейхусик*, *юристик* тощо, навпаки, найчастіше слугують вираженню негативного ставлення до номінованих ними реалій. У структурі значень таких потенціалізмів наявні конотативні семи 'несхвалення', 'осуд', 'презирство', 'іронія' – репрезентанти категорії пейоративності, – експонентами яких є семантично трансформовані суфікси-енантіосеманти. Такі стилістемі в контекстах передають осуд, зневажливе, подекуди навмисно підкреслене негативне ставлення до тих чи тих персонажів, напр.: *З своїм папуси́ком* (папою римським), *папу́нчиком*, *папу́нятиком* вони мене (герцога Вельфа) *виплюнуть*, як *виноградну кісточку* (Євпраксія, с. 345).

За типами словотворення (або формотворення) виокремлено три групи власне okazіональних іменників: 1) семантико-дериваційні; 2) лексико-семантичні; 3) граматичні.

В активній словотворчості П. Загребельного власне okazіональні іменники семантико-дериваційного типу формують значний корпус неолексем, функціонування яких відбиває специфічну – переважно стилістично знижену – тональність художньої оповіді, характерну для романів про сучасність. Прозаїк оригінально комбінує «стандартні» лінгвальні одиниці, удаючись до різних стилістичних прийомів. У процесі моделювання власне okazіональних іменників, що нерідко постають одним з виявів лінгвальних аномалій, автор почасти вступає в «мовну гру», навмисне відхиляючись від узвичаєних мовних норм.

Серед власне okazіональних слів показовими є, зокрема, іменники жіночого роду з фіналлю *-ація*, напр.: *дуракція*, *задирація*, *єрундація*, *кукурудзація*, *обнімація*, *сивілізація*, *стовпозація*, *фізикалізація*, *цілувація* та ін.; okazіоналізми із суфіксоїдами *-крат-(ія)*, *-граф-(ія)*, що нерідко слугують стилістичним засобом творення такої фігури мови, як *анномінація*: *Ох, домократія! Ах, домократія! Ух, домократія! Ех, домократія! А ще ж можна: юх, ех, іх, їх...* (Стовпо-творіння, с. 13); *Справжня демографія*

синоніми, оксиморони, кольороназви, повтори, порівняння, фольклоризми, інтертекстеми.

Потужний арсенал потенційних і власне okazіональних іменників, що різними способами змодельовував письменник, засвідчує не лише гіперактивну здатність письменника до словотворення, а й підтверджує загальнонаукове положення про те, що авторські новотвори, віддзеркалюючи специфіку мовомислення та особливості вербальної комунікації тих чи тих соціальних верств української етноспільноти, мають безпосередній вплив на розвиток мовно-літературного стандарту, слугують цінною джерельною базою для його поповнення.

Потенційні дієслівні форми засвідчують мовне чуття та бачення автора шляхів розвитку української мови, зокрема пізнання тенденцій активізації її граматичних явищ упродовж кількох останніх десятиліть. Із 60-х рр. XX ст. письменник актуалізував своєрідні формовживання в межах граматичних категорій виду, стану, особовості / безособовості, істотно урізноманітнював мову художньої літератури стилістемами, наближеними до загальноновживаних лінгвальних одиниць.

Серед структурно-семантичних і функціональних різновидів літературно-художніх антропонімів стилістичну функцію індивідуалізації художньої оповіді виконують усі типи okazіональних стилістем – семантико-дериваційні, лексико-семантичні, розмовно-стильові, мовно-експериментальні, що увиразнюють лінійні й вертикальні контексти досліджуваних творів і належать до знакових складників мовостилію П. Загребельного.

Виокремлені парні сполучення слів – один з найпродуктивніших і функціонально найвагоміших типів інноваційних одиниць у мовотворчості П. Загребельного – значно розширює корпус досліджуваних індивідуалізмів, що слугує підставою кваліфікувати цей тип стилістем як мовностилістичний засіб, який загалом репрезентує категорію okazіональності в художньому стилі.

Різномісний паронімі-атрактанти становлять розгалужений список стилістем, що пронизують вертикальний контекст усієї мовотворчості П. Загребельного. Такі синтагматично-цілісні утворення поповнюють групу оригінальних okazіональних сполучень слів і засвідчують наявність індивідуально-мовної норми в ідіолекті письменника.

Загальномовні, контекстуальні, okazіональні антоніми та синоніми, а також опозити-кольороназви й оксиморони є однією з найяскравіших ознак мовостилію П. Загребельного. Лінгвопрагматичний підхід до вивчення таких маркованих одиниць дав змогу різнобічно схарактеризувати їхній семантико-стилістичний потенціал як складників авторського дискурсу.

Інваріантною лінгвальною одиницею, що репрезентує категорію інтертекстуальності в художньому дискурсі П. Загребельного, є інтертекстема – компонент інтертексту, що набуває статусу стилістемі, виконуючи низку релевантних текстотвірних (структурно-семантичних,

перетинаються в тому самому контексті. Напр.: *Хвилясто здіймалися лагідні київські узвишся, порозрізувані спадистими ярами, і кожен такий вигин значився дивовижною храмовою спорудою: то Андріївська чудо-церква на краю Старокиївської гори, то, мов повстале з глибини тисячоліття візантійське видиво, Денисівський монастир, то схована в розхилку ярів коло самих ніг професора Шнурре Кирилівська церква, а далі, за Подолом і Куренівкою, за покритою низькими осінніми хмарами стародавньою Оболонню, сталево зблискував Дніпро і вгадувалася світла Десна, що зливалася з своїм древнім отцем. Яке чудо!* (Диво, с. 75). У межах реального відкритого простору, що має горизонтальну орієнтацію щодо протяжності, зафіксовано низку компонентів мислєобразу Києва, назви яких репрезентують теонімно-архітектурний (Андріївська чудо-церква, Денисівський монастир, Кирилівська церква), топонімний – гідронімний (Дніпро, Десна), оронімний (Старокиївська гора), мікротопонімний (Поділ, Куренівка, Оболонь) субкоди онімного коду концепту. Апелятивними номенами *узвишся, яр, вигин*, які вналежнюємо до біоморфного коду, засвідчено рельєфні особливості земної поверхні міста.

У романістиці П. Загребельного *лінгвокультурний концепт «Дніпропетровськ»* постає як наслідок авторського експерименту: на відміну від інших концептів, ядерну сферу аналізованого логіко-семантичного утворення формують лексичні значення не одного номінатора, а двох контекстуальних полісонімів – *Нижньодніпровськ* і *Придніпровськ* (...двічі їздив я (Сміян) *до Нижньодніпровська* – *здавав документи, а тоді складав вступні екзамени до інституту...* (Тисячолітній Миколай, II, с. 32); *«Фрідріх Енгельс»* ілюзувався *десь по обіді, до Придніпровська* він *дочалупкував увечері...* (Юлія, с. 190), тому реальне місто в концептосфері прозаїка є ніби «засекреченим», і пізнати його можуть лише читачі, які мають відповідні фонові знання про відомий обласний центр в Україні.

У периферійній зоні аналізованого логіко-семантичного утворення виокремлено кілька когнітивних мікрополів, що репрезентують семантико-асоціативне зближення («культурно-освітній центр» – «онімний код», «онімний код» – «біоморфний код») або протиставлення («промисловий центр» – «культурно-освітній центр», «промисловий центр» – «біоморфний код»).

На підставі проведеного дослідження зроблено такі **висновки**.

До основних категорійних ознак художнього дискурсу належать: 1) відсутність безпосереднього контакту між мовцями / комунікантами; 2) прогностична функція авторського тексту, у якому закладено модель впливу на читачів; 3) неоднакове прочитання адресатами, які мають різні фонові знання і досвід, що впливає на відповідну рецепцію художнього тексту й перетворення його в дискурс.

Виразними константами ідіолекту П. Загребельного є такі стилістичні: okazіоналізми, літературно-художні антропоніми, okazіональні сполучення слів, паронімічні атрактанти, епітети-композиції, контекстуальні антоніми та

в простому селі? І *димографія, і домографія, і дамографія, і дюмографія, і думографія* (Вигнання з раю, с. 384). Комбінуючи okazіональні іменники, П. Загребельний залучає мовно-ігровий прийом *графікації* (*Що ж лишається бідним лумумбам? Тільки й того, що допитуватися, що то за таємнича українська мова, де і дів-чина, і риб-чина, і Гали-чина, і Ти-чина? Що воно за «чина» в українській мові?* (Брухт, с. 127); по-різному експериментує зі складними словами, утворюючи то надкороткі (*сйібуд, перпенс, головінж* та ін.), то щонайдовші іменники – квазіномінації, як, напр., у реченні *Це був такий собі пересувний держплан районного масштабу, головностачбутаобміндопомогорятунок...* (Левине серце, с. 234).

Невід'ємним компонентом мови П. Загребельного є лексико-семантичні (дієкомфортник, мигоглот, фантюрис, делінквент, жмакіада, курдупелик, окобос, рампапусик, талатай, шпиньопшонія) та граматичні (*віриша, красивості, зеленості*) власне okazіональні іменники.

У мовистилі П. Загребельного високий ступінь okazіональності репрезентують індивідуально-авторські прикметники і прислівники, що, виконуючи переважно характеризувальну роль, зближені в дериваційній системі як ознакові слова. На особливу увагу заслуговує естетизація епітетів-композицій на зразок *золотопоясний, міднодзвонний, многомудрий, серцеломний, сумновусий*, які у висловленнях створюють особливе естетично-чуттєве тло для характеристики метафоризованих образів, напр.: *...та не зігрієш душі чужим теплом, лине вона [...] до київських небес, степів вільношироких, Дніпра пружкоструйного* (Тисячолітній Миколай, I, с. 122). Водночас атрибутивні стилістичні на кшталт *дерев'яномордий, зайвонепристойний, лінивовітальний, малолітературний* нерідко постають як мовно-експресивні деталі негативно-портретної характеристики персонажів, напр.: *Антрацитовий чоловік. Антрацитові очі, і рот, коли розтулився, так само був чорноантрацитовий у глибині* (Юлія, с. 135).

Мову романів П. Загребельного маркують складні okazіональні прикметники та прислівники, у структурі яких наявні числівникові (*стотурботний, багатотисячолітній, мільярднотонний; стотрояндово, тьмасильно*) та соматичні (*тяжскоокий, іржавоший; змійнооко, ніжноруко*) елементи. Функціонуючи як художньо-образні означення, епітети-композиції відбивають найширший спектр конотацій в емоційно-оцінному полі ідіолекту письменника, пор.: *...все зливалось для Шульги в триблагенний голос і вогонь краси, щастя і радості...* (Юлія, с. 204) та *Не забудеш повосенних вдів, яких спокушував у Озерах залізозубий Левченко...* (Розгін, с. 333).

Специфіку мовистилі П. Загребельного визначають і деякі граматичні okazіоналізми, зокрема форми вищого й найвищого ступенів порівняння, утворені на базі відносних прикметників, а також дієприкметників, що перейшли до розряду прикметників: *розіскренніший, скомплікованіший; найперевченіший, найхристиянніший* та ін., напр.: *Міняв (присидент) їх (галстуки) по шість штук щодня. Нові та ще новіші, довгі та ще довші, широкі та ще ширші, та все розцяцькованіші, та все дорожчі, шовкові та*

ще *шовковитіші* (Стовпо-творіння, с. 16). Ці індивідуально-авторські одиниці цілком відповідають розмовним і художньо-стильовим нормам.

У мові романів категорію okazіональності репрезентують потенційні дієслова, що відбивають сучасні тенденції розвитку української мови й можуть підсилити потенціал літературного стандарту. У творах П. Загребельного, написаних ще в 60-х – на початку 80-х рр. минулого століття, виявлено граматичні форми, які репрезентують префіксальну перфективацію дієслів недоконаного виду (*здемонструвати, знормалізуватися, скапітулювати* та ін.) та імперфективацію дієслів доконаного виду (*викультурувати, висльозуватися, осамотнювати, сотворювати* та ін.), що в сучасній українській мові активізувалися лише з кінця 80-х – початку 90-х рр. ХХ ст.

Вагомі результати індивідуально-авторських словопошуків спостережено і в межах категорії стану. Активне продукування пасивних дієприкметників минулого часу є однією зі специфічних рис мовостилу П. Загребельного з найперших і до останніх його творів. Індивідуально-стильовій нормі відповідають такі потенціоналізми, як *зжіночений, зрозпачений, осіромашений, роззухвалений, розкританий, розпанікований* та ін., напр.: *Для нього (султана) залишалася незмінною, волів бачити її (Хуррем) розвеселеною, розсміяною, безтурботною...* (Роксолана, с. 254).

У межах категорії особовості / безособовості мовотворчість П. Загребельного відбиває наявну в сучасній українській мові тенденцію до активізації вживання безособових предикативних форм на *-но, -то*. Їхня питома вага в контекстах різних творів надзвичайно висока, багато таких лінгвальних одиниць наразі відповідає мовно-літературному стандарту. Роль стилістем виконують потенційні формовживання на кшталт *вважано, допущено, занаряджено, окарикатурено, пошлюблено, розповідано*.

Власне okazіональні дієслова загалом віддзеркалюють класифікаційні ознаки типологічно схожих іменників. Утім, дієслова, продуковані лексико-семантичним способом, на відміну від так само утворених власне okazіональних іменників, нерідко засвідчують випадки переосмислення лексичних значень узуальних вербальних одиниць. У художньому дискурсі П. Загребельного лексико-семантичних трансформацій зазнали узвичаєні дієслова *витрушувати, відчитати, громадитися, допитися, мишувати, насипатися, роздзвонити, розкрилити, товаришувати* та ін.

Особливості ідіолекту П. Загребельного відображають граматичні okazіоналізми-дієслова. Особові дієслівні форми утворені відповідно до граматичних норм, але з порушенням лексичних норм мовно-літературного стандарту. Найчастіше це форми наказового способу та простого майбутнього часу, напр.: *Ви зазнались, ви заїлися, ви закомфортились! Так я вас розкомфорчу!* (Південний комфорт, с. 330).

У художньому дискурсі письменника найчисленнішими є дієслівні індивідуалізми семантико-дериваційного типу. На відміну від okazіональних іменників, що в мовистилі прозаїка демонструють різноманіття дериваційних

Системний аналіз хронотопу Києва, означеного реальними часовими проміжками в контекстах, засвідчив, що в романістиці П. Загребельного смислово значущим є логіко-семантичне протиставлення «сучасне – минуле». Утім, дослідження темпоральної константи змісту *концепту «Київ»* виявляє її тісніший зв'язок з поняттям перцептуального часу, що відбиває індивідуально-авторську концептуалізацію розгортання подій у місті в певні проміжки його історії. Письменник постійно проводить вербально-художні «експерименти»: одні з витворених авторською уявою персонажів прогнозують життя в майбутньому Києві, інші повертаються до рідного міста у спогадах. Зокрема, герої романів «Диво», «Євпраксія» нерідко бачать Київ у снах. Напр., у фашистському таборі для полонених Київ *...був у його (Гордія Отави) коротких, уривчастих, страшних снах під холодними дощами, він був спершу великим, теплим, живим, всемогутнім і нерушимим, як стіна Оранти в Софійському соборі...* (Диво, с. 80); *Її (Журини) сни брели через ріки, прослизали попід зеленим віттям пуць, линули через долини, шукали Києва, причаєного в золотому смутку церков* (Євпраксія, с. 107).

У мовотворчості П. Загребельного зафіксовано історичну, художню та філософську сутність категорії суб'єктивного часу, оприявлену за допомогою таких філософських і художньо-стилістичних прийомів: 1) фольклорна стилізація (*Деся був Київ, деся були чеберяйчики, тепер вони зрівнялися в своїй невидимості й незбагненності з Києвом* (Євпраксія, с. 95); 2) циклічно-часова модель (*Очевидно, людство повернеться до речей, давно втрачених ним у містах* (Зло, с. 53); 3) хронологічно-асоціативне зближення (*Велетенські замишілі зруби багатівіконних хат, сіре колоддя брам, на осличичах коло брам – жінки в чорному. Київська Русь за півсотні кілометрів од Києва?* (Розгін, с. 523); 4) хронологічний паралелізм (*Його (Гордія Отаву) погнали назад до Києва по тій самій дорозі, по якій колись князі вирушали на печенігів і половців і по якій, бувало, втікали до свого великого золотого гóрода* (Диво, с. 127); 5) перетин часів (*...на тисячолітніх пагорбах височіли пам'ятники й монументи – давні й нові, звідусюди лунав у цьому праслов'янському граді голос вічності, цей бронзовий Герольд, що звіщає майбуття на всі часи* (Південний комфорт, с. 17)).

Локально-просторова константа *лінгвокультурного концепту «Київ»* складається з безлічі урбано- та натуроб'єктів, що частково відбивають надскладну топографічно-координатну сітку реального міста. У художньому дискурсі П. Загребельного мислеобраз «Київ» зреалізовано в різнотипних локальних просторах, найактуальнішими з-поміж яких постають такі, як: *конкретний – абстрактний, статичний – динамічний, закритий – відкритий, горизонтальний – вертикальний*.

У мовомисленні прозаїка локальний простір Києва загалом є тією важливою віссю художньої оповіді, що пронизує всі поняттєві сфери лінгвокультурного концепту-власної назви, пов'язуючи їх між собою. Різні типи простору, а також константи тих чи тих когнітивних мікрополів нерідко

дихотомія «місто» – «село», вербалізована в художньому дискурсі П. Загребельного, є дифузним логіко-семантичним утворенням, у якому перетинаються різні смислові атрибути. Під час структурування *макроконцепту «місто»* з'ясовано, що в когнітивному просторі художньої прози митця найчіткішу полісегментну будову має *лінгвокультурний концепт «Київ»*.

На відміну від багатьох лінгвокультурних і лінгвокогнітивних концептів, у яких ядро виражене словниковими значеннями лексем-номінацій концептів, центральну зону *концепту-власної назви «Київ»* в ІМКС П. Загребельного формує сукупність лексичних значень слова, зафіксованих в аналізованих романах. У мовотворчості письменника контекстуально-семантична структура лексеми *Київ* об'єднує такі лексичні значення: 1) місто; 2) держава; 3) державна влада; 4) рідний край, батьківщина; 5) жителі міста.

Номінативне поле приядерної зони концепту формують лексикалізовані поєднання гіперонімів *місто, місто, місто, місто, місто* з гіпонімом *Київ* або зі словами-атрибути: *багатий стольний місто, благословенний місто, великий місто, велике місто, великий слов'янський місто, вічний слов'янський місто, достославний Київ, золотий місто русичів, Київ-місто, найбільший і найславніший місто, праслов'янський місто, славний слов'янський місто, стольний місто*; а також перифрази *найбільша святиня нашої історії, «мать городов российских»*, напр.: *Хтось же [...] не пускав татарських вериників у плавні пасти їхніх коней, а може, не пускав і на Київ, бо ж Батий ішов на золотий місто русичів понад Дніпром?* (Розгін, с. 332); *...все зробив би (Гордій Отава) для того, щоб не віддати ворогові Києва, який для мене особисто є найбільшою святинею нашої історії...* (Диво, с. 316 – 317).

Для концептосфери П. Загребельного показовим є те, що численні вичленовані й синтезовані в її межах концепти, маючи різні змісти, характеризуються надзвичайно високим ступенем інформативного насичення. Обсяг аналізованого образно-смислового утворення, що є наслідком багатогранної мислетворчості автора, уміщує, крім основного, об'єктивного, кванту знань про місто, ще й метафорично трансформовану інформацію про світ, пов'язаний з Києвом. Смислові атрибути когнітивних кодів, які становлять розгалужену структуру периферії концепту, – *онімічний, архітектурний, теософський, духовно-моральний, соціально-просторовий, вітальний, колоративний, біоморфний* – підпорядковано двом текстоцентричним координатам – *часу і простору*.

Індивідуально-мовний часосвіт П. Загребельного щодо фізично-темпорального континууму постає як сукупність відтінків буття, що мають власні часові особливості з текстовим закріпленням численними слововживаннями, у різний спосіб семантично трансформованими автором. Найпоказовішими для досліджуваних текстів є *реальний і перцептуальний* типи художнього часу, що пов'язані з об'єктивним або суб'єктивним характером відбиття зміни станів буття в ІМКС прозаїка.

способів і засобів, та прикметників і прислівників, з-поміж яких найвиразнішими є інновації, утворені основоскладанням, індивідуально-авторські дієслова переважно відповідають морфологічним нормам словотворення. Дієслівні неолексеми утворені суфіксальним, префіксальним, конфіксним способами, подекуди – основоскладанням.

Семантико-дериваційні okazіоналізми здебільшого являють собою конфігурації недієслівних (частіше іменникових, рідше – прикметникових) кореневих морфем з дієслівними афіксами, напр.: *дівкарювати, розгромляти, наркосолянитися, книгодурствувати* та ін. У лінійних контекстах стилістичними фігурують як експресиви, що характеризують поведінку персонажів у діапазоні художньої оповідності від комічного до іронічного. Пор.: *Він (Варфоломій Кнурець) не повчав, не вітійствував, не розглагольствував, не цїцеронив і не демосфенив* (Левине серце, с. 258) та *Одні задля ідеї, а другі коло них – ростуть, оступінуються, обмедальюються й озолочуються* (Розгін, с. 438).

Художній дискурс П. Загребельного увиразнюють власні назви, зокрема реальні та okazіональні літературно-художні антропоніми (ЛХА). Okazіональні ЛХА розподілено на етимологічні (реальні) й похідні (вигадані). Урахування особливостей словотворення, функціонування ЛХА, спорідненість їхніх стилістичних значень дало змогу розрізнити такі групи стилістичних: 1) семантико-дериваційні, 2) лексико-семантичні, 3) розмовно-стильові, 4) мовно-експериментальні.

Коло семантико-дериваційних ЛХА окреслюють основні поняття, якими оперують у межах дериватології, ширше – морфології. Як відомо, усі антропоніми, незалежно від їхнього походження, співвідносяться з іменниками. Вони – назви осіб, що належать перу П. Загребельного, як і потенційні та власне okazіональні субстантивні слова, здебільшого є наслідком морфологічного словотворення. Найчастіше вони утворені за допомогою суб'єктивно-оцінних суфіксів, напр.: *Брайчик, Жеребиленя, Кукуличок, Лобанчик; Данилюка, Даниляра, Данилище* та ін. Актуалізуючи різноманіття таких дериваційних морфем, П. Загребельний по-своєму моделює ЛХА, стилізує їх під антропоніми, що є ознакою фольклорних творів або розмовно-побутового спілкування. Зокрема, чи не найдовший список словотвірних – демінутивних та аугментативних – варіантів імені *Петро* «зібрано» в одному з контекстів роману «Розгін»: *...люди мовби заповзялися перетворити твоє життя на свято, творячи зі звичайного твого імені якесь суцільне словохвальство: Петрусь, Петрусик, Петюник, Петюнич, Петюлюня, Петюлюнич, та, на жаль, життя має не саму лиш привабливу сторону, іноді повертається до тебе й суворість, тоді стаєш просто Петром, Петрякою, Петрилом, Петрунякою, Петриндею, Петярою, Петрюкою, Петрієм, Петриндієм* (Розгін, с. 282).

До лексико-семантичних okazіональних ЛХА належать спеціально вигадані прізвища та прізвиська, що в художньому дискурсі П. Загребельного номінують персонажів за притаманними їм зовнішнім виглядом, рисами

характеру, поведінкою. Індивідуалізми на зразок *Гладкоскок, Дрібноголовий, Косокоса, Несвіжий, Нуль, Обеліск, Сибарит, Ситник, Цеберка, Чухалка, Шморгайлик* тощо не втрачають зв'язку з первинною внутрішньою формою мотивувальних апелятивів у межах лінійного або вертикального контекстів.

Розмовно-стильові антропоніми відтворюють зразки усно-розмовного спілкування різних соціальних верств українців. З-поміж індивідуалізмів цього типу найяскравішими є прізвиська та імена на зразок *Додрописець Доброхотний, П'ятирічка Леніновна, Реактивний Стартувальник, Смачні Кабачечки, Ударник Комбайнович, Хуторянський Класик Весняноцвітний* та ін. Нормам розмовного стилю відповідають okazіональні імена *Ген, Сня, Люка, Ная, На, Пе, Ю, Юка*.

Характерними для художнього дискурсу П. Загребельного можна вважати ЛХА, що є наслідком авторських експериментів. Вони виконують важливі стилістичні функції, але передусім привертають увагу різноманітним мовним ігор, що їх покладено в основу деривації okazіональних антропонімів, які порушують загальноприйняті ономастичні, словотвірні, а подекуди й художньо-стильові норми, напр.: *Безпонятія, Багатогаласу, Зновобрать, Забувквасзвати, Залежновідобставин Доживемо-до-Понеділка* та ін.

У художньому дискурсі П. Загребельного категорію okazіональності репрезентують не лише загальні та власні назви, а й незвичні – okazіональні – сполучення слів, однією зі специфічних ознак яких є змістова цілість. Такі фігури мови виникають у межах синтаксичної системи, а функціонують як лінгвальні одиниці лексико-семантичної системи. Саме тому для них найхарактернішими є такі ознаки, як: 1) змістова цілість; 2) синтаксична детермінованість; 3) лексикалізація або фразеологізація складників; 4) експресивність; 5) відповідність художньо- та індивідуально-стильовим нормам. За типологічно-структурною спорідненістю okazіональні сполучення слів поділено на дві групи: *парні сполучення слів* та *паронімічні атрактанти*.

Мова художньої прози П. Загребельного засвідчує лексико-семантичні (*бродииш-блукаєш, затріцало-зарипіло, зашамотіло-зашурхотіло, м'явс-терся, стілець-трон, безвість і пропад*) та паронімічно-атракативні (*принади й приваби, гладіатор – хладіатор, вулиця-шмулиця*) парні сполучення слів.

Зафіксовані в досліджуваних текстах індивідуально-авторські паронімічні атрактанти розрізняють за такими критеріями: 1) за схожістю форми вираження – *фонетичні* та *морфологічні*; 2) за будовою – *двокомпонентні* й *базатоконпонентні*; 3) за експресивно-емоційним навантаженням – експресиви з *позитивною* або *негативною оцінкою*; 4) за місцем взаєморозташування в лінійному контексті – *контактні* й *дистантні*. Зокрема, серед фонетичних атрактантів виокремлено: 1) вокалічні (*зброя і збруя, скат і скот*), 2) консонантні (*глухота – глупота, сорочка – порочка*), 3) епентичні (*князь – конязь, ошук – обшук*), 4) протетичні (*стати – встати, посел – осел*), 5) метатетичні (*карета – ракета, хвала і слава*), 6) контаміновані (*можні – важні, чисте й чесне*).

У художньому дискурсі П. Загребельного структура розгалуженої, чітко диференційованої периферійної сфери *лінгвокультурного концепту «Київська Русь»* – це ієрархічне утворення, побудоване на основі логіко-семантичної опозиції мисленнєвих констант, а саме: «внутрішня політика» – «зовнішня політика», «влада» – «народ», «княжа влада» – «боярська влада», «суб'єкт володіння» – «об'єкт володіння», «релігія» – «мистецтво», «християнство» – «язичництво».

У межах когнітивного коду «внутрішня політика» периферійного семантико-асоціативного поля концепту *«Київська Русь»* смислово вагомим є тематичне мікрополе «влада», репрезентоване такими концептемами: 1) *Володимир, Ярослав, Юрій Долгорукий*; 2) *київський престол, земля* – назви об'єктів князівського й державного володіння. Зокрема, імена князів уособлюють монархічну державну владу *Русі* спочатку в період «складання» (Володимир Великий, Ярослав Мудрий), а згодом – об'єднання земель русичів (Юрій Долгорукий), напр.: *...повернувся (Володимир) до Києва з новою женою, з царицею, і сам уже не просто собі князь, а мовби цар усієї землі Руської, яку скупив і утвердив своїми походами та дбанням...* (Диво, с. 193); *...став (Ярослав) творцем великої держави, з'єднав народ, розбудував і прикрасив городи...* (Смерть у Києві, с. 292 – 293); – *Були ми (Дуліб та Іваниця) в Юрія Суздальського, [...] хоче він об'єднати всіх, щоб Київ і Суздаль, Чернігів і Новгород...* (Смерть у Києві, с. 287).

Апарат політичної влади *Руської землі* постійно регулював відносини держави з іншими країнами. У художньому дискурсі П. Загребельного актуалізовано зв'язки Київської Русі з Візантією – наймогутнішою й найвпливовішою країною в Європі періоду раннього середньовіччя, коли державність у русичів лише формувалася. У романах «Диво», «Тисячолітній Миколай» протиставлення язичницької та християнської віри, а також самих держав і їхніх морально-релігійних устоїв символізують, зокрема, концептеми *бог – боги*. Перша – сингулятивна – форма номінує християнського Бога, а друга – плюративна – поганських богів, напр.: *Брат казав: наші давні боги – лиш тупі боввани дерев'яні, німі й дурні, а цей – весь у ранах, як відважний воїн, у стражданнях душі і тіла, у пишних молитвах. Тоді я (Сміянко) був слухняний і дурний, а тепер мав би схаменутися: чи ж не окропиться кров'ю нового бога і все життя наше?* (Тисячолітній Миколай, I, с. 51); *Ми (русичі) не присягаємо своїм богам, і ми всі – вільні. Ви (ромей) ж потихачі в свого бога. А хто стане потихачем у бога, буде потихачем і в людей* (Тисячолітній Миколай, I, с. 77) та ін.

У концептосфері П. Загребельного актуалізовано поняття «місто» і «село», що являють собою розгалужені смислові конфігурації. Завдяки метафоричним трансформаціям первинних локусів вони розширюють свою «територію» і в мовомисленні письменника перетворюються на два важливі соціально-культурні простори – макроконцепти. Місто постає в художній прозі письменника переважно як складний соціокультурний організм, що паралельно співіснує із сільським, не чітко окресленим простором. Поняття

У периферійно-образних сферах аналізованого концепту смислово найвагомішими є кілька концептем. Зокрема, у межах когнітивного субкоду «об'єкти неживої природи» контекстуальні антоніми *дерево* – *камін* є мовними знаками-символами, що асоціюють мислеобраз «земля» з рідним або чужим краєм відповідно, напр.: *Ось так будувалося десь у його рідній землі: заглиблювалися в теплий материк, а зверху ставили споруди з дерева, змагаючись у витівках і майстерності з самою природою. Там не було суворості каменю, дерево об'єднувало людей, Сивоокові захотілося перенести в камін душу дерева...* (Диво, с. 436).

Одним з найвиразніших репрезентантів когнітивного субкоду «небо й небесні світила» є концептема *сонце*. Зокрема, те, що сонце, як і небо, уся природа в уяві кожної людини, відірваної від батьківщини, викликає найкращі спогади про рідну землю, зафіксовано в контекстах роману «Європа 45». Символом України, Польщі, Італії, Франції, Чехії, Англії, Америки, Німеччини є сонце, яке по-своєму побачили сім бійців-партизанів у німецькому небі, що, як і землю, завоювали фашисти, напр.: *Ось сидять у німецькому сосновому лісі семеро бійців, і над ними одне сонце, і небо одне, і однакові трави схиляються до них, і ті ж самі сосни шумлять-нашумлюють кожному з них, та тільки кожен з них бачить своє сонце над головою, і небо голубіє йому не так, як іншим, і трави пахнуть інакше, і сосни виспівують різними голосами* (Європа 45, с. 304).

Загалом у межах виділених когнітивних сегментів периферійно-образної сфери аналізованого концепту кількісно переважають концептеми, що вербалізують поняття «рідна земля»: *дерево; небо, сонце, зорі, місяць; вода, дощ, туман, вітер, мороз; голуб, ластівка, лебідь, журавель, жайворонок; жито, трава, квіти; зелений, білий, чорний, червоний; Бог, церква; Київ, Дніпро; батьківський дім*.

У концептосфері П. Загребельного логіко-семантичне утворення «*держава*» кваліфікуємо як макроконцепт, у структурі якого простежено темпоральну стратифікацію з непослідовною репрезентацією часових відтинків. В аналізованих текстах зафіксовано відомості про три такі періоди: 1) державно-політичний устрій Київської Русі об'єктивовано в історичних романах «Диво», «Смерть у Києві», «Євпраксія», «Тисячолітній Миколай»; 2) процеси націє- та державотворення в Україні періоду козацької доби ослівлено у творах «Я, Богдан» і «Тисячолітній Миколай»; 3) суверенну Українську державу пострадянського періоду своєрідно змодельовано в романі «Стовпо-творіння». 3-поміж трьох концептів – «Київська Русь», «Козацька республіка», «Стовполандія», – що утворюють макроконцепт «*держава*», у когнітивному просторі мовотворчості П. Загребельного всебічно «розбудованим» є лінгвокультурний концепт «*Київська Русь*».

Ядерну зону досліджуваного концепту маркують лексичні значення хоронімів *Руська земля* та *Русь*, мотивовані первинною семантикою слова *держава*: 1) країна, що має апарат політичної влади; 2) прадавня держава русичів періоду середньовіччя; 3) землі, об'єднані князівською владою.

3-поміж численних морфологічних атрактантів-паронімів, що мають схожу морфемну структуру (*майор* – *розмайор*, *нестримна* – *невтримна*, *зітерто* й *затерто*), актуалізовано багатокомпонентні оказіональні сполучення, показові для мови історичних романів, у лінійних контекстах яких вони виконують функцію мовностилістичних фігур – *ампліфікацій*, напр.: *Все життя – в підкидного. Накидають, обкидають, закидають* (Я, Богдан, с. 662); *Боже, єдиний, всюдисущий, всемилостивий! Поможі, допоможі, підпоможі, спроможі, споможі!* (Роксолана, с. 167).

У третьому розділі «Семантика і прагматика мовних одиниць у художньому дискурсі П. Загребельного» досліджено лінгвопрагматичний потенціал стилістем, що функціонують як контекстуально реалізовані протиставлення або асоціативні зближення. Здійснено лінгвопрагматичний аналіз різнотипних антонімів і синонімів з виявленням прагматичних компонентів у структурах їхніх лексичних значень.

У художньому дискурсі П. Загребельного роль стилістем нерідко виконують узуальні лексеми, що в лінійних контекстах поєднані як антонімічні пари або ряди близькозначних слів. Такі контекстуальні антоніми й синоніми формують особливу комунікативну інтенцію висловлень, яка спирається на семантичну структуру цих одиниць загалом і на лексичну природу їхніх складників зокрема. Зазначені стилістами найвиразніші в тому разі, коли в мові художньої прози письменника вони утворюють риторичні фігури – *антитези* або *ампліфікації* (*градації*), пор.: *...пролягала між ними (Сивооком і Какорою) незримо-неперехідна межа, по один бік якої була туна, байдужа жорстокість, а по другий – вразливо-чиста хлоп'ячість...* (Диво, с. 144) та *Зрозначена, безсила, змучена, Євпраксія плакала впродовж багатьох днів, не приховувала сліз, зробила свої сльози викликом, погрозою, зброєю* (Євпраксія, с. 205).

Семантика і прагматика – найважливіші властивості значення, межу між якими окреслити надскладно. Семантична структура лексико-семантичних варіантів слова вміщує визначену кількість компонентів – сем, а встановлення корпусу прагматичних смислів для тих самих одиниць не підлягає кількісному охопленню. Виявити прагматичний потенціал контекстуальних антонімів і синонімів допомагає лінгвостилістичний аналіз тексту, оскільки категорія стилістичної маркованості пов'язана з потенційною здатністю мовних одиниць виступати у функції стилістем, коли на лінійно-синтаксичному рівні відбуваються контекстуально зумовлені семантичні процеси, що їх розшифровують читачі. На перший погляд, адресат сприймає лише зміст написаного тексту, натомість він як реципієнт постійно оцінює цей зміст і його елементи, аналізує вчинки та спілкування персонажів, часом змінюючи своє ставлення до прочитаного (це буває тоді, коли твір кількаразово перечитують).

Контекстуальні антоніми виникають у висловленнях, у яких лексеми вжито в переносних значеннях, але опозиційне функціонування їх мотивоване актуалізацією нової інтегральної семи. Напр., у реченні

...а в мене (містера Ора) тільки вічні терзання: виграсмо чи програємо, **переможемо** чи **прогоримо** (Безслідний Лукас, с. 167) виділені слововживання створюють опозицію на основі інтегральної семи 'результат дії', що в лексичних значеннях слів репрезентована протиставленими диференційними семами 'перемога' – 'поразка'. В уривку з діалогу *Коли ви маєте на увазі мене* (Лукаса), [...] *то я продаю не свій мозок, а тільки м'язи, тобто я не вчений, а звичайний спортивний тренер* (Безслідний Лукас, с. 130) спостерігаємо дві пари контекстуальних антонімів: *мозок* – *м'язи* і *вчений* – *тренер*, що протиставлені диференційними семами, які визначають полярні точки родового поняття 'рівень освіченості'.

Спиралючись на думку науковців, які вважають, що семантичні та прагматичні правила породження висловлення діють одночасно, у дисертації проведено відповідне маркування багатьох контекстуальних антонімів. Напр., у реченні – *Можете собі уявити, – казав професор, – я – фізик, а Елінор – актриса!* (Безслідний Лукас, с. 7) протиставленими є лексеми *фізик* – *актриса*, що в мовній системі не утворюють антонімічної пари. Унаслідок семантичного аналізу слів виявлено інтегральну сему 'рід заняття', що її покладено в основу контекстуальної опозиції. Крім того, у структурі значень лексем виділено низку протиставлених диференційних сем: 'наука' – 'мистецтво', 'точність' – 'образність', 'логічне мислення' – 'асоціативне мислення' та ін. Корпус прагматичних смислів складається із вражень читачів про описану ситуацію. Він не може бути остаточно й однозначно встановленим реципієнтами, хоч і прогнозований автором. На нашу думку, в аналізованому контексті протиставлення *фізик* – *актриса* актуалізує прагматичний смисл захоплення батька своєю донькою, що підсилюється наступним реченням: *Світ перевернувся, але як прекрасно перевернувся!* (Безслідний Лукас с. 7). У висловленні антоніми, виконуючи текстотвірну функцію, водночас набувають прагматичних компонентів 'гордість за доньку', 'позитивні емоції'.

Протиставлення понять, репрезентоване лінгвальними одиницями, відбиває складну мисленнєву діяльність людини, яка здавна усвідомила системну полярність багатьох фактів довкілля: земля – небо, зима – літо, день – ніч, вогонь – вода, говорити – мовчати, сміятися – плакати, холодний – гарячий, добре – погано та ін. Саме тому узвичаєні антоніми, ужиті в одному контексті, по-особливому його увиразнюють, напр.: *Я вже дзвонила всім-всім! Я написала вчора листи до всіх, до всіх, хто знав покійного Косар-Косаревича і кому він зробив так багато добра. І ніхто, ніхто не допоміг!* (Зло, с. 167). У стилістичному значенні дейктичних лексем, що утворюють антонімічну пару *всі* – *ніхто*, на перший план виступає інтегральна сема 'об'єднання, спільність' (ідеться про людей, які знали Косар-Косаревича), релевантна диференційна сема 'роз'єднання, протиставлення' наявна лише в значенні займенника *ніхто*. Утім, у контексті вона нейтралізована через однакове денотативне співвіднесення обох лексем: *всі* і *ніхто* – це ті самі люди. Такі мовно-контекстуальні антоніми викликають в адресатів низку

інтерпретація низки еквіполентних мисленнєвих категорій на зразок *свій – чужий, сучасне – минуле, добро – зло, чоловік – жінка, село – місто*, що в мові романістики зреалізовані антонімічними концептами. У дисертаційній праці досліджено когнітивно-польову структуру концептів, що в художньому дискурсі прозаїка репрезентують сутність релевантних протиставлень *свій – чужий* (концепти «земля», «держава», «Київська Русь») і *село – місто* (концепти «місто», «Київ», «Дніпропетровськ»).

Спиралючись на методики аналізу, апробовані в межах семантико-когнітивного напрямку, *концепт* кваліфікуємо як дискретне ментальне (логіко-семантичне) утворення, що є базовою одиницею мисленнєвого коду людини. В основу аналізу виділених концептів покладено метод семантико-асоціативного поля, що дав змогу виділити в їхніх структурах ядро, приадресну зону та периферію, яку формують *когнітивні коди* (мікрополя, смислові атрибути) – образно-інтерпретаційні смислові складники. Репрезентантами концептуалізованих понять є *концептеми* – стилістично марковані слова (словосполучення), що набувають символічного значення в індивідуально-мовній картині світу письменника.

У мовотворчості П. Загребельного логіко-семантична опозиція *свій – чужий* найповніше репрезентована *лінгвокультурним концептом «земля»*, вербалізованим у вертикальних і лінійних контекстах усіх історичних романів та в низці творів про сучасність. Ядро аналізованого концепту виражене словниковими значеннями лексеми *земля*, одне з яких – «країна, край, держава» – автор помітно «розбудував» у своїх творах порівняно з лексикографічним тлумаченням семантичної структури домінантної лексеми. Актуалізація мисленнєвого протиставлення, що в мові художньої прози письменника експлікують антоніми *рідний – чужий*, дала змогу вналежнити ці атрибути до центрально-поняттєвої зони концепту.

Цілісне поняття «рідна земля» в романістиці П. Загребельного експліковано мовними варіантами *Руська земля, земля русичів, київська земля, наша вільна земля, земля багатьох городів, земля півдня, Україна, козацька земля, ціла земля, своя земля, наша земля, моя земля, його земля, молода земля, мила земля, рідний край, рідний куток*, що в різних творах письменника є абсолютними синонімами до назви *рідна земля*. На позначення протилежного поняття «чужа земля» виявлено менше номінацій: *земля ромейв, могутня земля, кам'яна земля, чуже креміння, гірська земля*.

Змістовим наповненням периферійної зони поняттєвої опозиції «рідна земля» – «чужа земля» в мовомисленні П. Загребельного є дві смислові сфери, у центрі яких природа і людина: 1) *біоморфний когнітивний код*, до якого належать такі смислові атрибути, як: *об'єкти неживої природи, небо й небесні світила, постійні реалії та сезонні явища природи, птахи, рослини, барви, запахи*; 2) *антропоморфний когнітивний код* з такими субкодами, як: *теософський, духовно-моральний, онімний, соціально-просторовий, фольклорно-міфологічний, вітальний*.

використані в одному контексті ФО – це еквіваленти антонімів: *Чеських кришталевих бокалів – хоч греблю гати. А сміху зайвого ні на макове зернятко* (Левине серце, с. 8).

Трансформовані ФО нерідко виконують *смыслотвірну* функцію: зміни узуальних стійких зворотів передають нові семантичні відтінки та неконвенційні смислові прирошення в контекстах. Такі стилістичні зазнають формальних і семантичних перетворень через: 1) заміну компонентів; 2) розширення компонентного складу; 3) усичення компонентів; 4) контамінацію; 5) перетворення стверджувального сталого виразу на заперечний; 6) зміну типу модальності.

У художньому дискурсі П. Загребельного найвищий ступінь інноваційності властивий *оказіональним* фразеологізмам. Оригінальні мовні звороти найчастіше трапляються в тексті роману «Стовпо-творіння»: *мені до шмиги; бовть лобом об стовп; стовп її матері; маємо те, що розкрадаємо; як не вкрадеш, то й стовпа не поставиш; присидент – це народ* та ін.

Паремії, засвідчуючи органічну взаємодію філософсько-епістемного змісту мови художньої прози письменника з перлинами народної творчості, виконують основну – *культуротвірну* – функцію. П. Загребельний експериментує, створюючи стилістичні на основі трансформованих або змодельованих самим автором паремій. Напр., у романі «Переходимо до любові» зафіксовано стилістично марковані індивідуально-авторські паремії, що є наслідком міксації фрагментів з різних фразеологізмів, прислів'їв, каламбурів: *Ніколи не знаєш, що саме просять тебе дівчата, бо після цих слів кожна з них негайно вломлює ногу наздогад буряків, щоб дали капуста, як каже Держикаєва електронна машина* (Переходимо до любові, с. 437). Такі емоційні контаміновані утворення є показниками гумористично-аксіологічної оповіді прозаїка.

Романістика П. Загребельного спирається на увесь пісенно-культурний універсум, створений українським народом. Зокрема, історично-епічні пісні-плачі, родинно-побутові, невільницькі пісні виконують основну – *культурно-історичну* – функцію в романі «Роксолана». Сформовані в контекстах *асоціативно-стилістичні* фігури передають душевний стан героїні, її тугу за батьківщиною.

У п'ятому розділі «*Концептосфера художньої прози П. Загребельного*» досліджено когнітивно-польову структуру концептів, що в індивідуально-мовній картині світу прозаїка вербалізують еквіполентні мисленнєві категорії. У лінгвокогнітивному просторі мовотворчості П. Загребельного всі проаналізовані концепти – це надскладні логіко-семантичні утворення, що є конфігурацією *когнітивних кодів*, маркованих різноструктурними лінгвальними одиницями – *концептемами*.

Художнє мовомислення П. Загребельного, ослівлене в його прозових творах, становить компонент концептосфери української нації другої половини ХХ ст. та переломного періоду історії (рубіж ХХ – ХХІ ст.). Важливою особливістю авторської концептосфери є художньо-літературна

прагматичних смислів на кшталт: 'зрадництво', 'підступність', 'зневіра', 'розпач від того, що сталося'.

Функціонально вагомими складниками індивідуально-авторської антонімічної системи постають такі опозити-кольороназви, як *білий – чорний, червоний – чорний* (А власне, як вона (Єлена) була одягнена? *Плаття... Якись дві косі смужки. Чорна й біла. Нічого, крім чорного й білого. Здається, найліпші кольори для жінок. Єдині кольори. Біле для дня. Чорне – для ночі. Або – навпаки* (Добрий диявол, с. 41) та стилістичні фігури – оксиморони на зразок *кричати мовчки, архітектура руїн, солодке лихо, криваве замирення, глибокодумна дурниця, ясновельможний волоцюга, щаслива рабіння* та ін. (*Цюптлива блудниця. Поволі вповзали в душу порок за пороком, пристрасть за пристрастю, а вона* (Хуррем) *й не помічала* (Роксолана, с. 177).

У художньому дискурсі письменника прагматичних смислів набувають ситуативно увиразнені стилістично-кolorативи. Напр., власне авторський підхід до виявлення семантико-прагматичних потенцій узвичаєних антонімів *білий і чорний* реалізовано в одному з контекстів роману «Добрий диявол»: *...попудивши глевтякувате старпомове тіло донизу, вона (сила стихії) зірвала його білого розкішного картуза і заліпила ним в обличчя Яковенкові, і той, до речі, переконався, що навіть найбіліший картуз може створити враження абсолютно чорного, якщо ним так зненацька заліпити тобі в очі...* (Добрий диявол, с. 104). Інтегральна сема 'колір' у семантиці антонімів нейтралізується, водночас сема 'білий' стає актуалізованою для обох лексем: вони номінують ту саму реалію – *білий картуз*, що набув ситуативно зумовлених ознак.

Увагу читачів привертають контрастні поєднання – назви романів «Добрий диявол» і «Безслідний Лукас», які адресати не можуть розшифрувати без ознайомлення з усім текстом твору. Зокрема, головному персонажу другого роману Лукасові автор присвоїв атрибут *безслідний*, що підштовхує читача до виявлення прагматичних смислових відтінків, до «розкодування» комунікативного задуму з боку адресанта (відомо, що кожна людина залишає після себе «сліди»). Варто щодо цього звернути увагу на початкове та прикінцеве речення твору: *Лукаса переслідувало відчуття, ніби за ним стежать* (Безслідний Лукас, с. 6) і *Його шукали довго* (Безслідний Лукас, с. 397). На перший погляд, змісти конструцій близькі, однак у творі вони послужили своєрідною протиставно-смісловому рамкою, у межах якої розгортаються всі події – від знайомства з головним героєм на початку художньої оповіді до його зникнення у фіналі: *Лукаса не було. Не було слідів. Нічого* (Безслідний Лукас, с. 397). Загальна семантична структура кінцівки роману є об'єктивно прозорою, але в кожного читача вона викликає низку оцінно-сміслових відтінків, що адресати оформлюють для себе як запитання на кшталт: «Лукас зник?», «Він утік?», «Сховався?», «Його немає серед живих?» тощо. Залишаючи ці та інші запитання читачів без відповіді, автор-адресант, на нашу думку, цілком свідомо дає змогу адресатам самостійно доміслити долю героя.

Унаслідок семантико-прагматичного маркування контекстуальних синонімів виявлено, що П. Загребельний найактивніше використовує потенційні можливості синтаксису: створюючи такі фігури мови, як *ампліфікація* або *градація*, письменник уводить у лінгвостилістичний простір художнього дискурсу узвичаєні синоніми, які «притягують» до себе асоціативно віддалені слова. У контексті *І сержанти з автоматами* обоєч колони, тільки десь попереду один-єдиний офіцер, справжній офіцер, «кадровик», як гордо величали себе всі ті, хто уцілів і не потрапив ні в полон, ні на окуповану територію, ні в штрафний батальйон, ні під слідство, ні під пильне око СМЕРШа (Зло, с. 67) наявний виразний прагматичний зміст – негативне ставлення до офіцерів, полонених у воєнні роки. Прагматичними компонентами значень контекстуальних синонімів уважаємо такі смислові відтінки: ‘гордовитість’, ‘зверхність’, ‘презирливе ставлення до полонених’.

Нанизування контекстуальних синонімів – помітна риса мовостилі прозаїка. Спочатку воно сприймається як цілісне утворення, що динамізує зміст речення, зрештою, ланцюжок семантично близьких слів читач декодує: до основного значення додаються контекстуально-семантичні (конвенційні) компоненти, «народжуються» прагматичні (неконвенційні), а також індивідуальні смисли. У такий спосіб контекстуально маркована мовна одиниця (або одиниці) трансформується в *прагмему* – мисленнєвий образ, узагальнену модель прагматичного акту, закріплену за певною ситуацією.

У проєкції на мову прози П. Загребельного комунікативна ситуація – це сукупність стратегій опосередкованого спілкування читачів з автором. Осмислення адресатами стилістично навантажених лінгвальних одиниць у контексті можна представити так: *лексема* → *стилістема* → *прагмема*.

У четвертому розділі «Лінгвокультурні та етномовні знаки-стилістими в художньому дискурсі П. Загребельного» проаналізовано текстові «запозичення», систематизований корпус яких є важливою константою лінгвокогнітивного простору досліджуваних текстів. Класифіковано численні стилістими, що свідчать про активне діалогування інтертекстів з різнотипними знаками лінгвокультурного універсуму. Визначено функціональну специфіку інтертекстом – цитат та імен, проаналізовано типи й основні ролі етномовних знаків – фольклоризмів (фразеологізмів, паремій, народних пісень) і міфологем.

Типологічно різноманітні текстові «запозичення», що становлять значеннєво вагомий сегмент лінгвокогнітивного обшину художніх творів П. Загребельного, кваліфіковано як інтертекстими. У дисертійній праці *інтертекстему* визначено як різновид стилістими, що є засобом діалогування інтертексту з багатьма метатекстами й виконує низку релевантних текстотвірних ролей у межах лінійного або вертикального контекстів художнього твору (творів).

Урахування не лише традиційних, а й новітніх підходів до кваліфікації та розподілу «чужих» слів дало змогу виокремити в інтертекстуальній

переміщення)». Вони функціонують як алюзії: перша має значення «їхати додому, в Україну», а друга «натякає» на те, де саме може опинитися колишній в'язень, повернувшись на батьківщину після війни.

Особливістю мовостилі письменника є актуалізація фрагментів із творів масової культури, найчастіше з естрадних пісень – пропагандистських, ліричних, розважальних. У досліджених текстах такі інтертекстими виконують *характеризувальну* та *ігрову* ролі.

Інтертекстими-імена тяжіють до різножанрових – сакральних, художньо-літературних, кінематографічних тощо протоджерел. Виокремлено два типи прецедентних номінацій, переважно у функції ремінісценцій: 1) антропоніми (прецедентні особові імена); 2) ідеоніми (назви будь-яких творів, що мають духовну та інтелектуальну цінність).

Мовотворчість П. Загребельного актуалізують *етномовні знаки* різних типів та функціонального навантаження. У вертикальному контексті романів прозаїка переважають фразеологізми, прислів'я, приказки, народні пісні; рідше вжито каламбури, загадки, уривки з казок, байок, а також з легенд, билин та міфів. Виконуючи різні ролі, етномовні одиниці «сходяться» із вторинними текстами лінгвокультурного походження в інтертекстуально-функціональному полі мовотворчості письменника. Так само, як і авторські «чужі» слова, вони репрезентують ті чи ті типи міжтекстової взаємодії та способи реалізації категорії інтертекстуальності. На відміну від фольклоризмів, *міфологеми* належать до малопродуктивних лінгвальних одиниць, що маркують досліджуваний інтерсеміотичний простір.

У лінійних контекстах художньої прози письменника зафіксовано *фольклоризми*, що є втіленням народної мудрості, опертої на вікові традиції ментально-етнічного світосприймання, характерного для українців. В ідіолекті П. Загребельного найпродуктивнішими з-поміж них постають такі стилістими, як *фразеологізми*, *паремії*, *народні пісні*.

Найважливіші критерії типологізації *фразеологізмів* зведено до двох релевантних ознак: 1) функціональне навантаження; 2) відповідність художньо-стильовій нормі. У мові прози письменника фразеологічні одиниці (ФО) виконують основні – *культуро-* та *смыслові* функції, а також низку додаткових ролей: *характеризувальну*, *емоційно-оцінну*, *ігрову*, подекуди – *текстові*. Аналізовані одиниці засвідчують, що в контекстах романів П. Загребельного активно фігурують як узвичаєні ФО, так і фразеологізми-новації, що постали внаслідок індивідуально-авторської мовотворчості. Щодо відповідності / невідповідності стилістем мовної норми розрізняємо *загальномовні*, *трансформовані*, *оказіональні* фразеосполуки.

Для загальномовних ФО основним є *культуротвірне* призначення, оскільки вони виявляють передусім зв'язок літературних текстів письменника із фразеологічним кодом національної культури. У вертикальному та лінійних контекстах мовотворчості П. Загребельного такі стилістими нерідко віддзеркалюють внутрішньомовні особливості лексем, вступаючи в синонімічні та антонімічні відношення між собою. Напр.,

У мові прози П. Загребельного *культуротвірне* призначення притаманне для історично значущих цитат із текстів Гомера, Вергілія, Нізамі, Насімі, В. Шекспіра, у яких метафоризовано вічність суспільних і духовно-культурних цінностей та актуалізовано сутність загальних філософських законів, зокрема закону циклічного розвитку буття. Зокрема, у романі «Роксолана» цю саму роль виконують не лише цитати, а й прецедентні імена славетних давньоперських і тюркських співців середньовічного Сходу (XII – XV ст.) *Нізамі, Насімі, Навої*, а також таких великих поетів, як *Неджаті, Ахмед Паша, Месіхі, Міхрі-Хатун, Ільяс Ревані, Фізулі* та ін., які постають символами поезії високого стилю – важливої константи лінгвокультурного й усього суспільного простору Османської імперії XVI ст.

Цитати з літературних текстів XVIII – XX ст. істотно впливають на прирошення нових смислів у досліджуваних метатекстах. Напр., «чужі» слова із творів Т. Шевченка нерідко виконують *семантико-ідентифікаційну* функцію: *Одні будували, другі – руйнували. Як сказав поет: «Той мурує, той руйнує...»* (Диво, с. 278); *Ні, за Галю ще рано. Давай вип'ємо за те, як були ми офіцерами! Як ото в Шевченка: «Ще як були ми козаками...»* (Юлія, с. 108) та ін. Проілюстровані та багато схожих інтертекстом з «Кобзаря» слугують мовностилістичним засобом для створення контекстуальних паралелей між індивідуально-авторськими та «чужими» словами, що віддалені в художньому й реальному просторі, але постають семантично зближеними на основі асоціативного отождолення чи протиставлення.

Показовим для всієї мовотворчості П. Загребельного є розміщення власне текстових цитат у двох протилежних напрямках розгортання / згортання інтерсеміотичного простору – вертикальному та горизонтальному: 1) ті самі стилістичні нерідко фігурують у різних інтертекстах (вертикальний контекст); 2) кілька різнотипних стилістичних «сходяться» в одному текстовому сегменті (лінійний контекст). Вертикальний контекст романістики письменника пронизують такі цитати: *И всюду тайною раздавлен человек* (Ш. Бодлер); *Как мимолетное виденье* (О. Пушкін); *Свинину їли там до хрину і локишину напереміну* (І. Котляревський); *О, недаремно, ні, в степах гули гармати!* (В. Сосюра); *Коли потяг у даль загуркоче* (В. Сосюра).

Важливою стилістичною нормою, що індивідуалізує мовотворчість П. Загребельного, є ущільнення художньо-оповідного простору кількома цитатами, які фігурують у межах того самого лінійного контексту. У схожих текстових сегментах цитати взаємодіють не лише з метатекстом, а й між собою. Напр., додаткову *діалогізаційну* функцію виконують прецеденти, інтегровані в лінійний контекст, побудований як діалог персонажів твору: *Я продекламував Козуріну: – «Та заходиться риштувати вози в далеку дорогу»*. – *Що це? – з підозрою спитав Козурін. – Шевченко. – Ну, ти даєш, Сміян! А як же щодо Пушкіна: «Во глубине сибирских руд храните гордое терпенье»?* – *Війна скінчилася – терпінню кінець* (Тисячолітній Миколай, І, с. 273). У метатексті цитати експлікують тип семантичного відношення мовних одиниць «дія (переміщення)» – «наслідок дії (кінцевий пункт

системі художньої прози письменника два типи знаків-стилістичних – *лінгвокультурні* (цитати й імена із сакральних текстів, текстів світової й української історії та культури, творів масової культури) та *етномовні* (фольклоризми – фразеологізми, паремії, народні пісні; міфологеми). Перші з них реалізують діалогічну взаємодію досліджуваних інтертекстів з кодом культури й літератури семіотичного універсуму, а другі оприявлюють перегук авторського слова з перлинами народномовної творчості.

Типологізацію інтертекстом подано за такими основними критеріями: формат відтворення, позиція в тексті, мовно-структурний рівень, протоджерело, експлікованість, функціональне навантаження, мова відтворення, структурно-семантична трансформація. Комплексно проаналізовано узагальнено-типологічні ознаки і функціональні особливості всіх зазначених груп інтертекстом.

Фрагменти із сакральних текстів кваліфіковано як *прецеденти*, що «характеризуються цілістю та зв'язністю, а також ціннісною значущістю для певної культурної групи» (Г. Г. Слишкін). В індивідуально-авторському стилістичному П. Загребельного важливими є численні «запозичення» з текстів богослужбових книг Старого (Ветхого) та Нового Заповітів, які структурують Біблію. В історичних творах письменника такі стилістичні набувають символічного значення, відтворюючи фундаментальні «ідеї» християнської віри. З погляду сьогодення їх здебільшого сприймають як крилаті біблійні вирази. Це, зокрема, цитати із Псалтиря; із чотирьох книг Євангелія – від Матвія, Марка, Луки, Іоанна; з Апостола; із проповідей біблійних пророків (зокрема Ієремії, Даніїла, Самуїла); із Книг Царів (найчастіше – з біблійних книг царя Соломона); з апокрифів, напр.: *...і тоді згори пролунав зривисто-високий [...] голос Урбана: – Від Матфея: нема-бо нічого закритого, що не відкриється, ані захованого, що не виявиться* (Євпраксія, с. 354); *Він (отець Федір) відповів мені (Богданові) словами з книги Самуїлової: – «Чини, що може рука твоя, бо з тобою Бог»* (Я, Богдан, с. 191); *І ще сказано в премудрого Соломона: «Уста правдомовні в віках перебувають, а язик ложний – на хвилину»* (Первоміст, с. 461) та ін.

До основних функцій досліджуваних інтертекстом уналежнено: *культуротвірну* (цитата як репрезентант зв'язку метатексту з релігійно-культурним універсумом), *смыслову* (змістовісну, семантичну) (вплив цитати на прирошення нових смислів у метатексті), *текстовісну* (роль цитати у структурній організації метатексту). У мові прози П. Загребельного такі прецеденти, конкретизуючи ту чи ту основну функцію, виконують також і низку додаткових ролей: *релігійно-культуротвірну, освітньо-культурну, освітньо-проповідницьку, ідентифікаційно-смыслову, характеризувальну, кумулятивну, комунікативну, діалогізаційну, емоційно-оцінну*.

Цитати із творів світової й української історії та культури ущільнюють інтерсеміотичний простір художнього дискурсу письменника, репрезентуючи широкий спектр дії. Урахування спільних жанрово-стильових ознак досліджуваних мовних одиниць мотивувало їх розподіл на три підтипи:

1) філософські тексти, 2) документально-історичні тексти, 3) художньо-літературні тексти.

Текстові «вкраплення» з філософських текстів – це здебільшого влучні вислови багатьох стародавніх мудреців, «мудрослів'я» яких викладене в працях, що тяжіють до певної філософської течії. Загалом художній дискурс прозаїка маркують такі вислови філософського змісту, як: *софізми* й *епістери* – цитати давньогрецького походження, *латинізми* – «чужі» слова з давньоримських творів.

Свого часу софісти (Сократ, Платон, Сенека, Плутарх та ін.) були взоровані на плюралізм, поліфонію, творче розмаїття людської думки. Епістемний – монологічний і монофонічний – спосіб філософствування передають трактати Аристотеля та його послідовників (Аквінський, Гоббс, Кант, Гегель та ін.). У романістиці П. Загребельного збережено, зокрема, сутність софійного мовомислення Плутарха – автора «Порівняльних життєписів» та інших творів, написаних у традиціях платонізму. Діалогічний характер його філософствування покладено в основу ремінісценцій у кількох інтертекстових сегментах, напр.: **Вловлюєте паралелі? Майже як у паралельних життєписах Плутарха. Великий Драгоманов і ще більша його небога Леся Українка. А що ж тепер? Нікчемний присидент і ще нікчемніша (бо валютна злодійка) його небога?** (Стовпо-творіння, с. 99). У лінійному контексті зафіксовано дві риторичні фігури: *асоціативно-ієрархічний паралелізм* та *асоціативно-оцінне протиставлення*, за допомогою яких ослівлено негативну характеристику персонажів роману.

Крилаті вислови із творів таких римських філософів, істориків, письменників, державних діячів, як Аврелій, Вергілій, Гораций, Курцій, Спіноза, Сципій, Тацит, Теренцій та ін., що їх найбільше спостережено в романі «Я, Богдан», виконують низку функцій: *освітньо-культурну* (Ми розминулися з ним за життя, але зустрілися мали в спільній справі великий визволення народу свого з темряви, невігластва й неписьменності. **Сріпта фрунт аннос – письменністю світ стоїть** (Я, Богдан, с. 452); *характеризувальну* (Згодом, коли вже прогрімить моє (Богданове) ім'я, про мене казатимуть словами Горация: **«Robus in ordius audax et providus»** – в трудних обставинах відважний і передбачливий (Я, Богдан, с. 123); *експресивно-оцінну* (Шкода говорити! **Квантілія санієнція регітур мундіс – никла мудрість володарює світом!** (Я, Богдан, с. 196) та ін.

Латинізми здебільшого репрезентують інтертекстуальний тип міжтекстових зв'язків. Паратекстуальність як відношення тексту до свого заголовка експлікує назва роману «З погляду вічності». Відомо, що латинський вислів *Sub specie aeternitatis* – це афоризм з основного твору Бенедикта (Баруха) Спінози «Етика». Інтертекстема, винесена в заголовок твору, має *композиційно-текстовірно* призначення, корелюючи з основним текстом у семантичному напрямкові. Вона відбиває основну ідею роману й суголосна з формулою пізнання дійсності, яку вивів Спіноза: логічна

дедукція та інтелектуальна інтуїція – це найвищі види пізнавальної діяльності з погляду вічності.

У художньому дискурсі П. Загребельного важливі стилістичні функції виконують інтертекстеми з багатьох прототекстів інформаційно-історичного жанру – з літописів, хронік, грамот, архівних документів, статей, листів, інструкцій, науково-історичних праць. Як знакові одиниці української лінгвокультури прецедентні тексти такого зразка мають основне – *культурно-історичне* – призначення у вертикальних контекстах аналізованих творів. У художньому дискурсі П. Загребельного найбільшою мірою актуалізовано «Повість віремених (минулих) літ», цитати з якої виконують *системо-* та *текстовірно* роль у романі «Диво». Паратекстуальну взаємодію «чужого» й авторського слова оприявлюють інтертекстеми-епіграфи в усіх розділах твору про Київську Русь (992 – 1037).

Основне – *культурно-історичне* – призначення підтверджують і вторинні документальні тексти, що маркують метатекстові фрагменти про козаччину в романах «Я, Богдан» і «Тисячолітній Миколай». Неабиякої культурно-історичної вагомості набуває цитация «Березневих статей 1654 року», або «Статей Богдана Хмельницького». Як відомо, це був комплекс документів, що регламентували політичне і правове становище Гетьманщини після Переяславської ради і приєднання України до складу Московського царства. П. Загребельний художньо ослівив саму процедуру редагування надто знакового документа для України. У розгалуженому лінійному контексті роману «Тисячолітній Миколай» подано власне цитатний перегук «чужих» текстів – *справжніх статей Хмельницького* та їхніх істотно змінених варіантів, зокрема: *Справжні статті Хмельницького писано було як вимоги до царя, то ж і говорилося в них так: «в начале изволь твое царское величество подтвердить права и вольности наши...». Тепер же вони викладалися у формі справоздання безличного: «чтоб царское величество пожаловал изволил подтвердить права и вольности войсковые...»* (Тисячолітній Миколай, I, с. 127). Інтертекстуальний зв'язок двох текстових варіантів історичного документа реалізовано за допомогою стилістичної фігури *паралелізму*, що дає змогу простежити відповідності змістів статей Хмельницького та нових статей, укладених усупереч його волі.

В аналізі «запозициених» мовних одиниць з художньо-літературних текстів ураховано такі їхні релевантні ознаки: *експлікованість, текстове походження, мову відтворення, функціональне навантаження, структурно-семантичну трансформацію, позицію в метатексті*. У вертикальному контексті романістики П. Загребельного найцитованішими є фрагменти із прозових, поетичних і драматичних творів В. Шекспіра, Й. Гете, О. Пушкіна, Т. Шевченка, І. Франка, П. Тичини, В. Сосюри. В інтертекстах стилістично виконують основні функції прецеденту – *культуро-* та *смысловірно*, а також низку додаткових – *текстовірно, семантико-ідентифікаційну, діалогізаційну, емоційно-оцінну, характеризувальну, ігрову* – ролей.